

Bygdeforskning

Katrina Rønningen, Hilde Bjørkhaug,
Frank Egil Holm og Jostein Vik

Tromslandbruket – regional analyse

Rapport 6/2011

ISSN 1503-2035

Rapport 6/2011

Utgivelsesår: 2011

Antall sider: 72

ISSN 1503-2035

Tittel:	Tromslandbruket – regional analyse
Forfatter:	Katrina Rønningen, Hilde Bjørkhaug, Frank Egil Holm og Jostein Vik
Utgiver:	Norsk senter for bygdeforskning
Utgiversted:	Trondheim
Prosjekt:	Tromslandbruket – regional analyse
Prosjekt nummer:	6269.00
Oppdragsgiver:	Troms fylkeskommune

Kort sammendrag

2010 var et uår for Tromslandbruket, med svært store avlingsskader. De medfølgende økonomiske tapene avdekket og forsterket en krisesituasjon for jordbruket i deler av Troms. Det ble tydelig at jordbruksavtalen og øvrige landbrukspolitiske virkemidler ikke var tilstrekkelig for å avbøte skadevirkningene av et uår. Rapporten gir en analyse av dagens situasjon, utfordringer og muligheter i Tromsjordbruket, samt en vurdering av krav og relevante faktorer som må vektlegges for en politikkutforming som bedre kan møte Tromsjordbrukets utfordringer framover. Rekruttering, kompetanse, økonomi og finansieringsordninger og rowiltsituasjonen er viktige stikkord for utfordringene.

Det er behov for landbrukspolitiske grep med hensyn til en mer tilpasset landbrukspolitikk, der en stimulerer til nødvendige investeringer og åpner for et tilpasset klimafond. Den sterke nedleggingstakten i Tromsjordbruket vil ikke kunne snus innenfor dagens rammer for landbrukspolitiske virkemidler. Heltidslandbruk vil være urealistisk for mange framover, og en satsing på moderne mangesysleri, det vil si multifunksjonelt landbruk, anbefales for at landbruket fortsatt skal kunne ha en bosettings- og sysselsettingsmessig betydning framover.

Stikkord

Arktisk landbruk, Troms, avlingsskader, klima, krise, landbrukspolitikk, jordbruksavtalen

Forord

2010 var et uår for Tromslandbruket, med svært store avlingssskader. Avlingssskadene og de medfølgende økonomiske tapene avdekket og forsterket en krisesituasjon for jordbruket i deler av Troms. Det ble tydelig at jordbruksavtalen og øvrige landbrukspolitiske virkemidler ikke var tilstrekkelig for å avbøte skadevirkningene av et uår. Dette var bakgrunnen for at Troms fylkeskommune så behov for å gjennomføre en analyse av hvordan jordbruksavtalen slår ut regionalt, med en vurdering av krav og relevante faktorer for i større grad å treffe Tromsjordbrukets behov.

Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) fikk oppdraget med å gjennomføre analysen og vi har i vårt anbud presisert oppdragsforståelsen slik:

Fokusere på hvilke utslag Jordbruksavtalen spesielt, men også landbrukspolitikken mer generelt, har for landbruket i Troms primært og for Nord-Norge for øvrig. Oppdragsgiver etterspør følgende tre punkter som vi behandler:

- Analyse av tilstand: Hvordan slår dagens jordbruksavtale ut regionalt, med spesielt fokus på Troms
- Analyse av utfordringer – særtrekk ved jordbruket i Troms
- Forslag til politikktutforming – faktorer som må vektlegges dersom landbrukspolitikken skal bli mer treffsikker for Troms spesielt og Nord-Norge generelt.

Denne rapporten utgjør sluttrapporteringen i oppdraget. Tidligere er resultater fra analysen presentert i form av notat og innlegg for Fylkestinget, og i tillegg under Landbruksdagene i Balsfjord.

Troms fylkeskommune vil også publisere rapporten i sin egen rapportserie.

Forskergruppa ved Bygdeforskning som har arbeidet med dette oppdraget har bestått av Katrina Rønningen, Hilde Bjørkhaug, Frank Egil Holm og Jostein Vik.

Vi takker for et interessant oppdrag og et godt samarbeid med alle involverte aktører i Troms.

Trondheim juli 2011
Katrina Rønningen
Seniorforsker, prosjektleder

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Figurliste.....	7
Sammendrag	9
1 Introduksjon	11
1.1 Bakgrunn for oppdraget	11
1.2 Kort om opplegget for analysen	12
1.3 Oppbygging av rapporten	13
2 Omverdenanalyse – Troms i Norge og verden	15
2.1 Nasjonalt.....	15
Hvilken legitimitet skal landbrukspolitikken bygges på framover?.....	15
Kanaliseringspolitikken	16
Multifunksjonelt landbruk	16
Reiseliv/turisme	17
Klimaendringer: økt fokus på matproduksjon	17
Rovdyrproblematikken	18
Arktisk landbruk – løsning for et marginalisert landbruk?.....	20
Forvaltningsreformen – Økt mulighetsrom for Tromslandbruket?.....	21
2.2 Internasjonale utviklingstrekk	22
Matprisene på vei opp	22
WTO.....	22
EU – CAP	23
3 Særtrekk ved Tromslandbruket – fakta og karakteristika	25
3.1 Strukturutvikling.....	25
3.2 Situasjonen for Tromsbøndene	29
Tromsbonden vil være heltidsbonde.....	29
Økonomi	29
Kompetanse.....	31
Framtidsutsikter	31
3.3 Et sårbart jordbruk.....	32
4 Troms-aktørenes vurdering av situasjonen	
– og noen vurderinger fra Bygdeforskning	35
4.1 Innlegg på seminaret.....	35
Hvordan ble det jobbet og hva ble gjort under krisen.....	35
Interessekonflikten i norsk landbruk	36
Avlingsskadeerstatningsordningen ikke tilrettelagt for Nord-Norge.....	36

Transportkostnadene	36
Økte betalingsproblemer?	36
Sonegrensene	36
Høyere kostnader ved investeringer	37
Behov for forskning og utvikling på nord-norsk arts- og sortsmateriale...	37
Arealbegrensninger og utmarkas betydning	37
Teknologiutfordringer	37
Avløser, språk, ferie, fritid.	38
Rådgivningstjenesten	38
Kompetanse, utdanning, rekruttering	38
Spredning av virkemidler versus satsingsområder.....	38
Framtidsutsikter for produksjon	38
Behovet for alliansepartnere	39
Forsikring.....	39
4.2 Spørreskjemaet.....	39
Utfordringer for Tromslandbruket	39
Potensial og styrke i Tromslandbruket.....	39
Viktige virkemidler	39
Forslag til endringer og nye virkemidler.....	39
Råd til fylkespolitikkerne fra seminardeltakerne	40
4.3 Soneinndeling og distriktstise tilskudd.....	40
4.4 Soneinndelingen i jordbruksavtalen	42
4.5 Klimafond og/eller fleksible jordbruksforhandlinger?	45
4.6 Oppsummering av status for Tromslandbruket.....	46
5. Scenarier 2022.....	49
S1: Business As Usual - Framskrivning av dagens trender.	49
S2: Liberalisering – «Slipp bøndene fri»	50
S3: Multifunksjonelt, moderne mangesysleri	50
S4: Klima og fokus på matproduksjon og beredskap	51
6. Muligheter og anbefalinger	53
I. Oppnå aksept for en differensiert landbrukspolitikk	53
II. Kompetanseheving	55
III. Rekruttering	55
IV. Rovdyrpolitikk	57
V. Økonomi	57
VI. Moderne mangesysleri/multifunksjonelt landbruk.....	58
VII. Troms fylkeskommunes mulighetsrom.....	59
7. Referanser	61
Vedlegg	65

Figurliste

Figur 1a	Prosentvis nedgang i fulldyrka areal 2000–2009. (Kilde: Evalueringsportalen 2010)	26
Figur 1b	Andel produktivt jordbruksareal i drift http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordbruk/kart	27
Figur 2	Jordbrukets rolle for sysselsetting	28
Figur 3a	Bønders vurdering av økonomisk utvikling siste fem år (Kilde: Trender i norsk landbruk 2010)	32
Figur 3b	Bønders forventninger om økonomisk utvikling neste fem år (Kilde: Trender i norsk landbruk 2010)	30
Figur 4	Norsk institutt for skog og landskaps inndeling i jordbruksregioner	44
Figur 5	Jordbruksregioner i Troms (Norsk institutt for skog og landskap)	45
Figur 6	Færre og større enheter, eller er småskalastrategier veien å gå? Traktoren vil trenge uansett, men vi etterlyser teknologiprogram for klimatilpasset teknologi og driftsformer.	51

Sammendrag

2010 var et uår for Tromslandbruket, med svært store avlingsskader. Avlingsskadene og de medfølgende økonomiske tapene avdekket og forsterket en krisesituasjon for jordbruket i deler av Troms. Det ble tydelig at jordbruksavtalen og øvrige landbrukspolitiske virkemidler ikke var tilstrekkelig for å avbøte skadevirkningene av et uår. Dette var bakgrunnen for at Troms fylkeskommune så behov for å gjennomføre en analyse av hvordan jordbruksavtalen slår ut regionalt, med en vurdering av krav og relevante faktorer for i større grad å treffe Tromsjordbrukets behov.

Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) fikk oppdraget med å gjennomføre analysen og vi har i vårt anbud presisert oppdragsforståelsen slik:

Fokusere på hvilke utslag Jordbruksavtalen spesielt, men også landbrukspolitikken mer generelt, har for landbruket i Troms primært og for Nord-Norge for øvrig.

Rapporten gir en analyse av hvordan dagens landbrukspolitiske virkemidler slår ut regionalt, en analyse av utfordringer og muligheter i Tromsjordbruket og vurdering av krav og relevante faktorer som må vektlegges for en politikktutforming som bedre møter nordnorsk og spesielt Tromsjordbrukets utfordringer framover, sett i en kontekst av klimaendringer. Rekruttering, kompetanse, økonomi og finansieringsordninger og roviltssituasjonen er viktige stikkord for utfordringene.

Strukturutviklingen er slående i Troms de siste tiårene, med kraftig nedgang i bruksantallet. Antallet aktive gårdsbruk ble i perioden 2004 til 2010 redusert med 20 prosent, mot et nasjonalt gjennomsnitt på i underkant av 14 prosent. Landbruksareal går ut av drift, og melkekvoter har ikke avsetning. Nedlegging i landbruksdrift og befolkningssnedgang henger sammen, spesielt i de mest landbruksavhengige kommunene. Likevel er en høyere andel av bøndene heltidsbønder i Troms enn i landet forøvrig. Dette reflekterer delvis et svakere arbeidsmarked, men også tradisjon for og ønske om å være heltidsbonde, og delvis også lavere utdannings- og kompetansenivå.

Våre anbefalinger for Tromsjordbruket kan oppsummeres slik: Det er behov for en mer regionalt differensiert landbrukspolitikk, etablering av et klimafond som kan fungere som en bedre buffer i forhold til kriseår, og som tar bedre høyde for distriktvis utfordringer. Det er behov for kompetanseheving i Tromsjordbruket, som må sees i sammenheng med rekrutteringsutfordringene. Arktisk landbruk er en viktig strategi, både faglig og politisk. Sammenhengen mellom rovdyrpolitikken og utviklingen i landbruket, nedlegging i melkeproduksjon, og forholdet til småfeproduksjon er sentralt. Den sterke nedleggingstrenden i nordnorsk jordbruk kan bare møtes med en klar strategi for å øke tilgjengelige investerings- og vedlikeholdsmidler. Med dagens

rammer blir heltidslandbruk urealistisk for mange framover, og en satsing på moderne mangesysleri, dvs multifunksjonelt landbruk, anbefales for at landbruket fortsatt skal kunne ha en bosettings- og sysselsettingsmessig betydning framover.

1 Introduksjon

1.1 Bakgrunn for oppdraget

«Vekstsesongen i Troms har i år vært helt ekstraordinær med tele mange steder til like under pløyedybde til over St. Hans og første frostnatta rundt 20. august. I tillegg var det en kald og svært nedbørrik sommer, sier landbruks- og matminister Lars Peder Brekk» (Landbruksavisen 2010).

«Partene har vurdert den ekstraordinære skadesituasjonen som har oppstått i Troms i 2010 som følge av svært store vinterskader på eng og i tillegg en kald og nedbørrik sommer. Partene konstaterer at dette vil gjøre det nødvendig å tilføre betydelige mengder grovfôr til fylket fra andre områder. For bønder i Troms innebærer dette at det vil påløpe vesentlige kostnader til transport. Partene konstaterer at det ordinære regelverket for erstatninger ved klimabetingede skader ikke gir en rimelig kompensasjon slik situasjonen er i Troms i år. På dette grunnlaget er partene enige om en ekstraordinær tilpasning av regelverket for erstatning for avlingssvikt i grovfôrproduksjon, begrenset til Troms og gjeldende for avlingsåret 2010. For Nord-Norge tilsvarende dagens erstatningssats for grovfôr en godtgjøring på 2,00 kr per netto fôrenhet (FEm). Med bakgrunn i de antatt betydelige transportkostnader ved nødvendig kjøp av grovfôr, legger partene til grunn at Statens landbruksforvaltning kan fastsette en forhøyet erstatningssats for grovfôr som tilsvarende en ekstra godtgjøring på 2,00 kr per netto fôrenhet (FEm). Partene viser i denne sammenheng til Forskrift 2004-07-21 nr. 1130: Forskrift om erstatning ved klimabetingede skader i plante- og honningproduksjon, jf § 9. Partene er enige om at den økte erstatningssatsen finansieres innenfor jordbruksavtalens gjeldende bevilgningsramme, jf kap. 1150 post 50.12 «Tilskudd til skadefondet for landbruket», og eventuelt ved omdisponeringer innenfor avtalen.» (Regjeringen 03.09.2010)

2010 er av mange næringsaktører beskrevet som det verste året for Tromslandbruket på flere tiår. En stor andel av aktive bruk i fylket ble hardt rammet av ulike vinterskader, deretter fulgte en meget dårlig sommer. Enkelte gårdsbruk rapporterte om nær 100 prosent vinterskader og avlingssvikt, og av 680 søknader om støtte til avlingsskader på landsbasis kom så mange som 481, dvs 71 prosent, av disse fra Troms (Thomassen 2011).

Avlingsskadene i 2010 avdekket og forsterket en krisesituasjon for jordbruket i deler av Troms. Det ble tydelig at jordbruksavtalen og øvrige landbrukspolitiske virkemidler ikke var tilstrekkelig for å avbøte skadevirkningene av et uår for jordbruket i Troms. Dette var bakgrunnen for at Troms fylkeskommune så et behov for å gjennomføre en analyse av hvordan jordbruksavtalen slår ut regionalt, med en vurdering av krav og relevante faktorer for i større grad å treffe Tromsjordbrukets behov.

Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) fikk oppdraget med å gjennomføre analysen og har i sitt anbud presisert oppdragsforståelsen slik:

Fokusere på hvilke utslag Jordbruksavtalen spesielt, men også landbrukspolitikken mer generelt, har for landbruket i Troms primært og for Nord-Norge for øvrig. Oppdragsgiver etterspør følgende tre punkter som vi behandler:

- Analyse av tilstand: Hvordan slår dagens jordbruksavtale ut regionalt, med spesielt fokus på Troms
- Analyse av utfordringer - særtrekk ved jordbruket i Troms
- Forslag til politikktutforming - faktorer som må vektlegges dersom landbrukspolitikken skal bli mer treffsikker for Troms spesielt og Nord-Norge generelt.

I vårt arbeid har vi benyttet oss av policydokumenter (planverk, lovverk, forskrifter og offentlige rapporter), foreliggende statistikk (befolkning, bruksutvikling, arealbruk, økonomi, holdningsdata m.m.) og innsamling av kvalitative data i form av innspill på et seminar avholdt 11.april 2011 med bred deltakelse fra jordbrukssektoren i Troms.

1.2 Kort om opplegget for analysen

For å sikre en realistisk gjennomføring av et kortvarig oppdrag, og samtidig sikre en forskningsmessig forankring, valgte vi etter en innledende og konstruktiv avklaring med Troms fylkeskommune å legge opp til en dialogbasert tilnærming. Et heldags dialogseminar ble avholdt der representanter fra relevante organisasjoner, faglag, forvaltning, andre institusjoner og videregående skole møtte. Det ble presentert 11 forberedte innlegg fra ulike aktører (se vedlegg 1), for øvrig var diskusjoner og utfylling av et kort spørreskjema viktige deler av opplegget. Av 31 deltakere fylte 18 ut spørreskjema om utfordringer og muligheter for Troms-landbruket. Materialet fra dialogseminaret sammen med analyse av eksisterende policydokumenter, annen fag- og forskningslitteratur og statistikk fra Statens landbruksforvaltning, Statistisk Sentralbyrå, Tine Nords analyser om melkeproduksjon i Troms og Bygdeforskningens egen representative survey Trender i norsk landbruk, utgjør til sammen et datamateriale som vi vurderer som solid.

Det er vanlig å bruke begrepene landbruk og jordbruk om hverandre. Landbruk omfatter i utgangspunktet både jordbruk, skogbruk og reindrift. Etter dialog med oppdragsgiver har vi avgrenset oss til jordbruk i denne analysen, da det er avlingsskader og jordbruksavtalen som har vært utgangspunktet for oppdraget.

1.3 Oppbygging av rapporten

I det følgende vil vi i denne rapporten ta for oss en kort omverdenanalyse, en tilstandsanalyse av jordbruket i Troms og analyse av momenter som kom fram under dialogseminaret.

29. april leverte Bygdeforskning et notat som inngikk i det saksforberedende arbeidet i forkant av fylkestingssamlingen 7.-9. juni. Av saksdokumentene i forkant av fylkestinget ser vi at de foreløpige analysene og anbefalingene fra Bygdeforskning i all hovedsak ble tatt med inn i den politiske behandlingen (se vedlegg 2). Denne rapporten utfyller momentene som ble belyst i notatet fra 29. april, og gir en bredere framstilling av datamaterialet vi baserer våre analyser på, og en mer utfyllende drøfting rundt våre anbefalinger. Vårt hovedbudskap ligger likevel fast: jordbruket i Troms står overfor betydelige utfordringer som kan møtes, men det vil kreve viktige endringer. Troms fylkeskommune kan bidra her ved å bli en mer aktiv aktør på det landbrukspolitiske området.

I kapittel 2 presenterer vi en kort omverdenanalyse, der utviklingen i matproduksjon og landbrukssektor nasjonalt og globalt beskrives og relateres til Tromslandbruket. I kapittel 3 følger en tilstandsanalyse av jordbruket i Troms og problemstillinger knyttet til produksjon, rekruttering, investeringer og utfordringer ved soneinndelingen. Kapittel 4 gir en gjennomgang av sentrale momenter som næringa i Troms selv vektlegger. Kapittel 5 forsøker å systematisere ulike alternative utviklingstrekk gjennom grovt å skissere fire scenarier. Kapittel 6 gir anbefalinger for grep i det videre arbeidet med å styrke Tromslandbruket - både innad i fylket, og overfor nasjonale myndigheter.

2 Omverdenanalyse – Troms i Norge og verden

2.1 Nasjonalt

Norske forbrukere har generelt hatt stor tillit til at norsk mat er trygg og sunn, og at den er underlagt strenge krav. Det råder en oppfatning av at norsk konvensjonell matproduksjon ofte er småskala og miljøvennlig. Dette kan også ha medvirket til at interessen for mer spesialiserte produkter, som økologisk mat og nisjeprodukter har vært begrenset (Storstad, 2007). Jevnlige undersøkelser fra Norsk Monitor viser stor støtte til landbruket og dets betydning for blant annet kulturlandskapet. Vi har sett på besvarelsene på spørsmålet «Det bevilges årlig til sammen 10-12 milliarder kroner over statsbudsjettet til norsk landbruk. Synes du dette er for mye, passe eller for lite?» i perioden 1999 til 2009 fra Norsk Monitor. 2009-tallene (Norsk Monitor 2009) viser at 15 prosent synes støtten er for stor, 52 prosent «passe» og 18 prosent mener den er for liten. «Vet ikke»-gruppa utgjør 30 prosent. Sammenligner en med utviklingen bakover til 1999, har andelen som mener støtten er «passe» vært stabil, mens andelen som synes støtten er for høy har gått merkbart ned (fra 34 prosent til 15 prosent) mens andelen som synes støtten er for lav har økt fra 10 prosent til 18 prosent. Samtidig har antall aktive gårdsbruk gått ned fra 70 000 i 1999 til 45 600 som søkte produksjonstillegg i 2010 (SSB 2009, 2011; SLF 2010). Selv om støtten uttrykt i slike meningsmålinger ser solid ut, kan det politiske klimaet i økende grad gå i disfavør av dagens landbrukspolitikk. Etter 2013 kan det på Stortinget komme til:

«å vera politisk fleirtal for å svekke grensevernet og avskaffe marknadsreguleringa i si noverande form. Jordbruksforhandlingane kan også henge i ei tynn tråd. Da er den norske modellen sett i politisk spel. Økonomisk treng det ikkje på kort sikt å vera verdas undergang om fastsetting av prisar og tilskott blir overført til hand-saming i statsbudsjettet. Men den innverknad og det medansvar dei norske bonde-organisasjonane har, vil bli kraftig uthola. Ved ei slik endring vil landbrukssam-virket neppe oppretthalde reguleringsansvaret. Da kan den norske modellen lett forvitre.» (Almås, 2011).

Nasjonalt vil vi peke på følgende hovedtema:

Hvilken legitimitet skal landbrukspolitikken bygges på framover?

Samfunnskontrakten mellom landbruket og staten, formalisert i jordbruksavtalen som framforhandles mellom landbruksorganisasjonene og staten årlig, har vært basert på varierende vektlegging av ulike hensyn, som kan oppsummeres i fem mål: Produksjonsmål, Effektivitetsmål, Inntektsmål, Distriktpolitisk målsetting om sysselsetting og bosetting og Mål for miljø og ressursvern. Til grunn for denne samfunnskontrakten har det ligget en forståelse av beredskap og matsikkerhet.

De fem landbrukspolitiske målene er gjensidig motstridende. Årsaken ligger blant annet i det som ofte refereres til som Cochranes (1958) tredemølleteori: Mat er en basisvare der etterspørselen ikke øker proporsjonalt med økte inntekter og velstandsutvikling i samfunnet. Når innføring av ny teknologi gjør det mulig å produsere mer på mindre areal og med mindre arbeidskraft, må noen forlate næringa om ikke prisene skal presses utilbørlig ned. En kan vri deler av forbruket over mot det som kalles distingverende konsum (Bourdieu 1995), som lokale oster, økologiske produkter og andre spesial/nisje/kvalitetsprodukter til høyere pris per enhet, som grupper av forbrukere vil etterspørre. For hoveddelen av forbruket og produksjonen vil likevel tredemøllelogikken gjelde; en må produsere mer og billigere for å opprettholde inntektene. «Landbrukets trilemma» refererer til den situasjonen at tre av de landbrukspolitiske målene: stabil bruksstruktur – det vil si et noenlunde uforandret antall bønder; teknologisk og organisatorisk utvikling av jordbruket – det vil si et effektivt jordbruk; og et tak på produksjonen – altså et ønske om å unngå overproduksjon, ikke kan oppnås samtidig. Vi kan få to goder på en gang, men ikke tre (Vik 2010). Ønsket om å bli på eiendommen og utnytte dens ressurser er sentralt for de fleste bønder. Nye måter å bruke eiendommen på kan bli helt avgjørende for mange, samtidig som de fleste primært ønsker å være matprodusenter.

Kanaliseringspolitikken

Kanaliseringspolitikken i Norge i etterkrigstida innebar en regional spesialisering eller arbeidsfordeling som grovt oppsummert innebar at skogs-, fjell- og dalbygdene, Vestlandet og Nord-Norge skulle produsere det de hadde «relative komparative fordeler»for; grovfôrbaserte produksjoner som kjøtt og melk, mens særlig Østlandet og deler av Trøndelag skulle produsere korn og andre planteprodukter (Almås, 2002).

Multifunksjonelt landbruk

Fra slutten av 1980-tallet ble det i både norsk og EUs landbrukspolitikk vektlagt at landbruket bidrar til samfunnet også utover å produsere mat og fiber. Forståelsen av **det multifunksjonelle landbruket** startet som en vektlegging av miljøgoder og fellesgoder produsert i større eller mindre grad som bieffekter av matproduksjon, men ble etter hvert en mer målrettet politikk for bevaring/produksjon av kulturlandskap, kulturarv, biologisk mangfold, rekreasjons- og opplevelsesverdier. Disse ble oppmuntret gjennom ulike tilskuddsordninger. I dag er begrepet i økende grad knyttet til en forståelse av et landbruk som aktivt og målrettet får inntekter fra ikke bare landskapsskjøtsel, men også utvikling av nye næringer knyttet til bruket, typisk Grønn omsorg, gårdsturisme og lignende. Mye av dette lå inne i det som ble lansert som «*Landbruk Pluss*» (Landbruks- og matdepartementet 2005). Inntektsmålet (dvs økonomisk jamstilling med industriarbeiderlønn) kan betraktes som forlatt i løpet av 1990-tallet med St.prp. Nr 8 (1992-93) «Landbruk i utvikling». «Robust landbruk» ble det nye stikkordet. Fokuset ble rettet mot å utvikle nye næringer i tilknytning til landbruket, dermed forlot en også forestillingen om familiejordbruket der gårdsdrifta skal gi levebrød for en familie.

Generelt har store deler av norsk landbruk vært basert på et mangesystem, der inntekter utenfra i varierende grad har vært viktig for at en har kunnet bo på bruket,

samtidig som gården har gitt sikkerhet gjennom matvareproduksjon - for sjølberging og delvis salgsvare, som bosted og sosial sikkerhet (Jones og Rønningen, 2008). Mangesysleri er fremdeles svært viktig i det norske landbruket. Et moderne mangesysleri innebærer diversifisering av inntektene i husholdet, med ulike typer aktiviteter knyttet til gården og til aktiviteter utenfor bruket.

Reiseliv/turisme

Særlig ulike former for bygde-/gårdsturisme og andre typer reiseliv har vært pekt ut som mulig satsingsområde. Distrikts-Norges og Nord-Norges potensial for reiseliv er neppe uttømt, og det er en rekke interessante muligheter – og utfordringer (se Brandth og Haugen 2011, Magnus og Kvam 2008, Rønning 2006). Det er grunn til å se kritisk på forholdet arbeidsinnsats – inntekt, samtidig som det å bygge opp ei næring tar tid og krever tålmodighet. For mange kan det å bygge opp en virksomhet ut fra eiendommens ressurser være tilfredsstillende.

Ofte kan det nasjonale og regionale/lokale markedet være det viktigste for mange aktører. Ikke minst kan utviklingen av slike gårdsbaserte tilbud ha positiv betydning for lokalsamfunnet sosialt og trivselsmessig.

Landbrukets kulturlandskap vil ofte være en sentral del av produktet. En rekke studier peker på problemer rundt gjengroing, ikke bare for biologisk mangfold og kulturminner, men for trivselen og attraktiviteten både for lokalbefolkning og tilreisende (se for eksempel Soliva et al, 2008). Forskningsprosjektet «Reiseliv og kulturlandskap» peker på problemene rundt gjengroing for Norge som reiselivsprodukt: Landskapet blir mer utilgjengelig, det blir vanskeligere å ferdes i terrenget og det vil i tillegg bli vanskelig å lese historien i landskapet. Forsvinner fotefara, forsvinner kontrastene og variasjonen, og kanskje dermed også turistene (Flø og Grimsmo 2011).

Klimaendringer: økt fokus på matproduksjon

Med bakgrunn i *klimaendringer, den internasjonale matvaresituasjonen og befolkningsøkning – også i Norge*, har vi landbrukspolitisk og retorisk en viss pendelsvingning tilbake mot mer fokus på matproduksjon.

I Stortingsmeldingen Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen“ (St.meld. nr.39 (2008-2009) s. 14) heter det:

FAO legger til grunn at produksjonen av mat må være 50 prosent høyere i 2030 enn i dag, og doubles innen 2050. I denne sammenhengen er det en klar plikt også for Norge til å forvalte arealene godt for å produsere mat til egen befolkning. Produksjonen av mat skal skje på en bærekraftig måte. Prognosene for den norske folketallsutviklingen tilsier at det er en million flere innbyggere i Norge i 2030. Landbruks- og matpolitikken må også i Norge innrettes med sikte på å skaffe mat til en stadig voksende befolkning.

Så vidt vi kan se, går ikke regjeringen særlig lenger enn dette i å konkretisere behovet for å øke norsk matproduksjon, men det påpekes at storfe og sau utnytter arealressur-

ser som ellers ikke kunne vært benyttet til matproduksjon, dvs utmarka. Norsk institutt for skog og landskap anslår beiteverdien av norsk utmark i dag til en milliard kroner, men med stort potensial for å øke dette, og mener at samlet dyretall i utmarka kan fordobles (Norsk institutt for skog og landskap 2011).

Regionalt pekes det ofte på behovet for nydyrking, bla for å kompensere for tapt jordbruksareal i forbindelse med byvekst, og for å utvide driftsgrunnlaget for bønder som vil satse. Utstrakt bruk av leiejord er problematisk for mange, både i forhold til langsiktig planlegging, men også arrondering og ikke minst er det forbundet med svært mye kjøring. «Potensialet for økt jordbruksareal er sannsynligvis størst i Nord-Norge og i fjellbygdene i Sør-Norge» (St.meld. nr.39 (2008-2009) s. 25). Her forventes forlenget vekstsesong, men med større oppvarming om vinter enn sommer, og økning i nedbør. Vi minner om at regjeringen som et klimatiltak ønsker å redusere nydyrking av myrjord pga de klimagassutslipp slik nydyrking og grøfting representerer (St.meld. nr.39 (2008-2009) s. 18).

I den norske debatten kan vi se to hovedlinjer: Økt norsk matproduksjon kan skje som intensivert satsing i hovedsakelig relativt sentrale områder, eller ved å utnytte utmarka som et fortrinn for norske distrikter. I så måte bør Tromsjordbruket stille sterkt om det blir politisk vilje og økonomisk motivasjon til å realisere utmarkspotensialet. De landbrukspolitiske signalene er imidlertid utydelige med hensyn til hvordan og også hvor den økte produksjonen skal finne sted.

Rovdyrproblematikken

Den sterke *økningen i rovdyrbestandene og store husdyrtap* på (utmarks)beite innebærer et behov for en politisk avklaring av framtidige bestandsmål og rovdyrforvaltningen. Et flertall av den norske befolkningen, også distriktsbefolkningen, ønsker alle de fire store rovdyra (ulv, jerv, bjørn og gaupe) i Norge (se Tangeland mfl. 2011). Konfliktlinjer oppstår rundt tolkning av bestandsmål og hvordan forvaltningen skal utøves, dvs uttak (Rønningen og Blekesaune, 2011).

Stortingsmeldingen *Rovvilt i norsk natur* (St.meld. nr. 15, 2003–2004) vedtok en todelt målsetting, det såkalte rovviltforliket: Norges internasjonale forpliktelser etter Bernkonvensjonen om levedyktige bestander av rovdyr skal skje på en måte som skal sikre *både* rovviltbestandenes overlevelse målt ut fra visse bestandsmål *og* næringsdrift basert på beitebruk i utmarksområder med rovvilt. Norge har undertegnet flere andre internasjonale konvensjoner og avtaler av betydning for forvaltningen av rovdyr, spesielt konvensjonen om biologisk mangfold. Dessuten konvensjoner som beskytter urbefolkningers rettigheter og levevis, der reindrifta har en spesiell rolle som samisk kulturbærer.

Noen sentrale arbeider (Skogen og Krange 2003, Krange og Skogen 2007) konkluderer med at rovdyra, og da særlig ulven, blir et *symbol* for mye av det som oppleves som en pågående marginalisering av Bygde-Norge, med fraflytting og primærnæringene i kraftig tilbakegang, og der bygdene status både sosialt, politisk og økonomisk svekkes.

Rovdyra representerer en urbanbasert forvaltning, politikk og verdier som truer livsstil og livskvalitet i bygdene. Det påpekes at rovdyrdebatten ikke nødvendigvis er en konflikt om rovdyr per se, men over ulike perspektiver på hva det nordiske bygdelandskapet skal være: «en ramme for sosial reproduksjon av kulturelle verdier og kulturell overlevelse, eller en forståelse av landskapet som habitat for truede arter» (Sjölander-Lindqvist 2008:71). I Skandinavia, og antakelig spesielt i Norge, er det første perspektivet fortsatt viktig for mange grupper, som forholder seg til begrepet «utmark», ikke «villmark», som en arena for bruk og høsting: beite, fôr høsting, jakt, fiske, bærplukking og annen rekreasjonsbruk. Dette må også sees i forhold til rettighetssystemer knyttet til lokale bruksretter og allemannsretten. Debatten reflekterer også forholdet – og maktforholdet – mellom «vill natur» og kulturavhengig biologisk mangfold (Rønningen og Blekesaune, 2011). Noen arbeider advarer mot å relativisere rovdyrkonflikten til «sosiale konstruksjoner», og understreker at rovdyrkonfliktene dreier seg om helt konkrete, materielle forhold (se Blekesaune og Rønningen, 2010, Rønningen og Blekesaune 2011, Mangerud mfl. 2009).

Bestandsmålene er per juli 2010 nådd for gaupe og jerv, med årlige ynglinger godt over bestandsmålene (minst 81 ynglinger av gaupe og 66 av jerv – bestandsmålene er satt til henholdsvis 65 og 39) (Brøseth mfl. 2010a, Brøseth mfl. 2010b). For ulv er målet om tre norske valpekull oppnådd i 2010. For bjørn er det estimert seks ynglinger på norsk jord for 2010, mens målet er satt til 15 ynglinger (Rowiltportalen 2011). Ulven er den eneste av de store rovdyra som er klassifisert som kritisk truet i Skandinavia. Illegal avlving er i dag viktigste trussel, på sikt forventes innavl som største trussel (Liberg et al 2008, Wabakken 2010). Bjørnen er nå tatt ut av den svenske rødlista, men står fortsatt listet som alvorlig truet i Norge (jfr Rødlista fra 2006). Bestanden av kongeørn er anslått til mellom 1163 og 1441 par/territorier, det vil si godt innenfor bestandsmålet som er satt til 850-1200 hekkende par (Rowiltportalen 2011). Bestandsmålene for Troms er: 6 ynglinger for gaupe, 7 ynglinger for jerv og seks for bjørn, ingen for ulv (Rowiltmemnda for region 8 2007).

Mattilsynets varslings om beitenekt i Sør-Troms (og i andre deler av landet) for 2012 (Norsk landbruk 2011; Fjetland 2011) har blitt sterkt kritisert av representanter for landbruksnæringa. Samtidig har tilsynet en rolle å fylle for å ivareta dyrehelse/etiske hensyn. Den krisemaksimeringen som dette representerer, kan kanskje bidra til å få fram alvorret i situasjonen og kommunisere de utfordringene Tromsjordbruket står overfor, både hos besluttsende myndigheter og befolkningen for øvrig. Det er et tankekors at reindriftsnæringa må forventes å ta større tap om sauen forsvinner fra utmarksbeite. Reindrifta er omfattet av ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolks rettigheter, blant annet retten til tradisjonell næringsutøvelse, og det er urealistisk at Mattilsynet utsteder en tilsvarende beitenekt for reindrift.

Det haster å komme til løsninger og virkemidler, da verken saue- eller reindriftsnæringa kan leve med de tapene den nå har mange steder, verken dyreetisk, økonomisk/driftsmessig eller psykologisk.

Et nytt rovdyrforlik ble inngått i juni 2011. Kompromisset dette representerte var viktig å få på plass, selv om en del svakheter og skjevheter er påpekt. Noen av elementene i forliket er: Bestandsmålet for bjørn blir redusert fra 15 til 13 årlige ynglinger, streifende hannbjørn tas ut i større grad, de regionale rovdyrnemndene får sterkere lokal styring, søknad om skadefelling skal behandles raskere i beitesesongen, bestandsmålene for ulv, gaupe og jerv ligger fast (henholdsvis 3, 39 og 65 årlige ynglinger), Stortinget ber regjeringen forhandle med Sverige om forvaltning av grenseulven med frist 2013, og nødverge for hund ble innført.

Mens bestandsmålene for ulv, gaupe og jerv som nevnt er nådd, er det registrert seks bjørneynglinger i Norge, og målet er nå altså 13. Troms hadde med 2004-forliket ansvar for seks av de vedtatte femten bjørneynglingene. Med den nye utregningsformelen om forholdet hanner – binner etter forliket av juni 2011, ser det ut til at bestandsmålene for Troms utgjør 40 hunner og 60 hanner, noe som innebærer at bjørnebestanden vil øke fra 60 til 100 dyr (Ørnebakk 2011). For øvrig er det til nå jerv og gaupe som har stått for de største rovdyrtapene i Troms.

Samtidig står det landbrukspolitiske målet om levende landbruk over hele landet fortsatt fast (St. meld. nr. 19, 1999–2000), men nedleggingstakten og den økonomiske marginaliseringen av norske bruk, der rovdyrsituasjonen akselererer nedleggingstakten i mange områder, viser at virkemidlene ikke har fungert tilfredsstillende til nå. En må nå se an erfaringene med det nye rovdyrforliket før det tas en vurdering av erfaringene med 2011-sesongen.

Arktisk landbruk – løsning for et marginalisert landbruk?

Utviklingen i Tromslandbruket kan sees som et tydelig uttrykk for marginaliseringen av norsk landbruk. Samtidig har Tromsproduksjon kvaliteter med potensial i et klima-, miljø- og kanskje også helseperspektiv. Skal dette potensialet realiseres er det nødvendig med en rekke grep for å hindre ytterligere marginalisering og nedlegging av jordbruksproduksjonen, og som kan bidra til utvikling av et mer robust jordbruk i regionen.

«Regjeringen bes definere alt landbruk nord for polarsirkelen som arktisk landbruk og innføre like virkemidler og tilskuddssatser i hele regionen. Det vil styrke økonomien i næringen og bidra til optimisme og økt produksjon» (Fylkestinget Troms 9.12.2010).

En satsing på arktisk landbruk må forstås som ledd i en mer differensiert og regionalisert landbrukspolitikk som bedre kan reflektere de regionale utfordringer og potensial bedre. Selv om soneinndeling og ulike differensierte virkemidler er benyttet i lang tid, skal en være oppmerksom på at en sterkere regionalisering og differensiering kan utfordre en mer enhetlig forståelse av landbruket i Norge, og kanskje komme til å skjerpe motsetninger og behovet for å markedsføre egne, regionale problemstillinger. Det er blant annet tatt initiativ til en egen fjellbygdpolitikk (se Fjellregionsamarbeidet 2011). Men først og fremst viser både Fjellregionens initiativ og forhåpningene knyt-

tet til arktisk landbruk at det er behov for et virkemiddelsystem som er bedre tilpasset regionale utfordringer.

En hovedutfordring både politisk og faglig er hvordan arktisk landbruk skal defineres, avgrensnes, og generelt hvilke kriterier som skal benyttes. Aktører i Tromslandbruket påpeker at begrepet ble lansert for over tjue år siden, men en har ikke lyktes å konkretisere innholdet.

Nordområdesatsingen har til nå ikke fokusert mye på det nordnorske landbrukets rolle, men koplingen mot arktisk landbruk bør være en del av dette.

Forvaltningsreformen – Økt mulighetsrom for Tromslandbruket?

Landbruket har tradisjonelt vært preget av relativt sterk nasjonal styring gjennom lovverk og reguleringer med liten grad av regionalt og lokalt handlingsrom. Sektoren preges også av sentraliserte økonomiske og forvaltningsmessige virkemidler gjennom årlige jordbruksforhandlinger og et forvaltningsapparat der oppfølgingen av landbrukspolitikken i all hovedsak forvaltes av Landbruks og mat-departementet (LMD) med underliggende etater (Statens landbruksforvaltning, Fylkesmennenes landbruksavdelinger mv.). Regionale ulikheter i naturgitte og strukturelle forhold som påvirker grunnlaget for ulike produksjoner utjevnes delvis av et sonesystem der landet deles inn i et antall soner med ulike satser for støtte til ulike produksjoner, arealstøtte, transportstøtte mv. Endringer i innretning på sonesystemet foretas i all hovedsak i de årlige jordbruksforhandlingene, og handlingsrommet for lokale og regionale tilpasninger på grunnlag av «kriser» tilsvarende det Troms opplevde i 2010 har vært lite. I forbindelse med kriseåret 2010 ble jordbruksforhandlingene som beskrevet tidligere åpnet to ganger på nytt for å kunne få inn ekstra midler til Troms. Dette var selvsagt positivt, men innebærer en svært arbeidskrevende og omstendelig arbeidsform.

Det er flere prosesser som peker i retning av å gi regioner og kommuner større grad av myndighet knyttet til oppfølging av målsettinger også innen landbruket. Kommunaliseringsreformen ga i 2004 kommunene delegert myndighet over både økonomiske og juridiske virkemidler innen landbruket (Forbord mfl. 2005). Forvaltningsreformen trådte i kraft 1. januar 2010 og påvirker i større grad oppgave- og ansvarsfordeling på fylkesnivået. Fylkeskommunene ble her gitt flere oppgaver, blant annet på landbruks- og miljøsidan (Ot.prp. nr 10 2008-2009), eksempelvis oppgaver knyttet til verdiskapingsprogrammer i landbruket, klima-, areal- og samfunnsplanlegging, rekruttering, likestilling og kompetanseheving, samt en åpning for å gi innspill til jordbruksforhandlingene og andre landbrukspolitiske prosesser:

«Frå 1.1.2010 vil fylkeskommunane bli styrkte som landbruksaktør gjennom overføring av oppgåver og auka medansvar på landbruks- og matområdet. Oppgåvene er hovudsakleg knytt til kompetanseutvikling innan landbruksnæringa og enkelte oppgåver innanfor næringsutvikling, klima og samfunnsplanlegging. Oppgåvene blir finansiert gjennom fylkeskommunane sitt inntektssystem. (...) Endringane understrekar behovet for auka samarbeid om landbruks- og matområdet i dei regionale partnerskapa.» (Landbruks- og matdepartementet, Prop 1 2009-2010).

I Troms fylkeskommunes Fylkesplan 2010-2013 er landbruk ett av flere tema innen fylkets næringspolitikk, og hovedmålsettingene innen jordbruk er blant annet knyttet til å opprettholde og videreutvikle produksjonen innen de tradisjonelle landbruksnæringene og styrke de områdene hvor Troms har fortrinn, samt å balansere hensyn knyttet til en vedvarende strukturendring med bruksnedleggelse, opprettholdelse av truede rowiltbestander, gjengroing og byggepress på produktivt landbruksareal. Det krever imidlertid målrettet innsats dersom dette skal virkeliggjøres.

2.2 Internasjonale utviklingstrekk

Matprisene på vei opp

Internasjonalt sett er det en økende kriseforståelse i forhold til klimaendringer, matforsyning, energi og vanntilgang, og matprisene er langsiktig på vei opp. Befolkningsvekst, nedgang i globalt matjordareal, høy oljepris, voksende global middelklasse, energiproduksjon på matjord, mangel på vann og spekulasjon i matvarer er noen av årsakene. Matprisene på verdensmarkedet forventes å variere mye mer enn før. «Land grab» – «landran» eller «landnåm» – det vil si at store firmaer eller nasjoner kjøper opp eller leaser jord i u-land, er et fenomen som sannsynligvis er kommet for å bli. Mat er en strategisk vare, og vi har allerede sett tegn til at enkeltstater vil gripe inn i kritiske situasjoner med eksportforbud (Almås mfl. 2011). Klimaendringene vil innvirke på matproduksjonen, og grovt oppsummert vil det innebære svært negative konsekvenser i sør, og enkelte positive effekter i nordlige land som Norge. Med de spesielle lysforholdene, høyere gjennomsnittstemperaturer og tilstrekkelig vann, vil omfanget av produksjonen kunne økes i Troms, og nye sorter kan bli aktuelle. Men som nevnt må større ustabilitet og kortere tid mellom ekstremår forventes.

WTO

WTO arbeider for en liberalisering av verdenshandelen med matvarer. Tollreduksjon er ett av hovedtemaene i de internasjonale forhandlingene, der det ser ut til å være aksept for en viss beskyttelse av «sensitive matvarer». For Norge gjelder dette primært kjøtt og melk. Forrige runde i WTO-forhandlinger om landbruk (DOHA-runden) brøt sammen i 2008. Stridsspørsmålet var i stor grad knyttet til en sikkerhetsklausul (SSM) om at u-land i krisetider skal ha anledning til å øke tollsatsene om deres egen matproduksjon blir truet av høyt importvolum eller importvarer eller lave verdensmarkedspriser (Aalerud 2010). U-landene så dette som en nødvendig sikkerhetsventil for å kunne godta store tollkutt som gjenytelse for å få adgang til markedene i rikere land.

Et interessant moment å merke seg er at om den norske jordbruksavtalen opprettholdes, vil den kunne fungere som forbrukerbeskyttelse mot prissvingninger og høyt prisnivå (Almås mfl. 2011). Tollreduksjon er et av hovedtemaene i WTO-forhandlingene. Dersom sensitive matvarer som melk og kjøtt styrkes i forhold til en eventuelt framtidig WTO-avtale, kan Tromslandbruket være relativt sett mindre direkte truet «utenfra» enn andre deler av norsk landbruk.

EU – CAP

Selv om Norge står utenfor EU, er det nyttig å skjele til hvordan en der legger opp sin felles landbrukspolitikk (Common Agricultural Policy – CAP).

Med krigens hungersnød og etterkrigstidas matvareknapphet som bakteppe, var EFs/EUs hovedsatsing i lang tid å få opp landbruksproduksjonen. Etter en lang periode med opptrapping av produksjonsstøtte med tilhørende intensivering og miljøproblemer, har overproduksjon ridd EU som en mare fra 1970-tallet og utover, og har ført til omstridt eksportstøtte og dumping av matvarer på verdensmarkedet. Dette har rammet mateksporterende land i andre deler av verden, ikke minst land i den tredje verden, og danner mye av begrunnelsen for WTOs arbeid for å bygge ned «handelsvridende» subsidier og reguleringer. Fra slutten av 1980-tallet ble en rekke miljø- og landskaps-tilskudd innført og avløste delvis produksjonsstøtte, sammen med en gradvis reduksjon i prisene på matvarer. Arealtilskudd ble innført i 1992. Landbrukets betydning for distriktene, og ønsket om å unngå for stor tilflytting til byene, med påfølgende sosiale og arealmessige utfordringer, ligger også bak distriktsmessige ordninger. Utpeking av Less Favoured Areas - distrikter og områder med svakere forutsetninger for produksjon (fjellområder, andre marginale områder eller med spesielle andre ulemper) har vært en sentral del av distriktpolitikken i EU (Rønningen 1999). Kriteriene er under revisjon, og medlemslandene skal bla framstille jordsmonn- og klimakart som et grunnlag for utarbeiding av nye soner innen 2014 (European Commission 2009). Generelt ville store deler av norsk landbruksareal kvalifisere som Less Favoured Areas etter dagens kriterier.

Etter en midtveisgjennomgang i 2003 utgjør produksjonsuavhengig støtte mer enn den produksjonsavhengige. Single Farm Payment Scheme (enkeltbruksstøtte) ble introdusert i EU i 2003 og representerer en frakopling mellom produksjon og støtte gitt visse betingelser. Det vil si at andelen «grønn støtte» («grønn boks» i WTO-terminologi) – produksjonsnøytral støtte og betaling for miljøgoder – øker, mens den klassiske markedsstøtten («gul boks») reduseres .

En ordning med betaling for brakklegging av jord for å redusere overproduksjon (Set aside), ble opphevet i 2008 og reflekterer den økte etterspørselen etter landbruksprodukter og behov for matjord og for produksjon av biodrivstoff.

Landbrukspolitikken er organisert i en struktur med to pillarer, der Pillar 1 er direkte utbetalinger og markedsordninger, og Pillar 2 Bygdeutvikling. Eksport- og markedsstøtten utgjør nå bare en liten andel, mens bygdeutvikling og produksjonsuavhengig direkttestøtte utgjør de største utgiftene for CAP (Bunger 2010).

Mens utgiftene til CAP – den felles landbrukspolitikken tidligere utgjorde 80 prosent av EU-budsjettet, har en for lengst innsett at landbruksutgiftene må ned absolutt og relativt, og de er nå nede i 40 prosent (ibid.). CAP vil i tiden framover preges av det store antallet nye medlemsland i øst med store jordbruksarealer og til dels tradisjonelle driftsformer og lav levestandard.

Vest-Europa har hatt en lenger tradisjon for fokus på matvarer med lokalt særpreg, opprinnelse, kortreist mat, økologisk mat osv. Dette reflekterer en kombinasjon av mange faktorer, blant annet at en her har hatt store mat- og sykdomsskandaler, et mer industrialisert jordbruk og større fokus på negative miljøeffekter, men også mer fokus på mattradisjoner og matkultur, og større befolkningsgrunnlag for bevisste forbrukergrupper som etterspør differensierte produkter og skaper et marked for disse produktene. Multifunctionality – multifunksjonalitet – og Diversification – diversifisering av aktivitetene og inntektene på bruket – er stikkord for de tilpasninger som det oppmuntres til. Samtidig ser en på den annen side en sterk utvikling i retning av store og mer industrialiserte enheter som i hovedsak produserer for et bulkmarked. Dyreetiske og miljømessige problemstillinger må forventes å bli mer påtrengende (Flø 2011, Rønningen 1999). Slik sett skjer det i stor grad en polarisering eller «arbeidsdeling» der det kan se ut til at de mellomstore brukene er mest presset, mens vi får en økning av store industrialiserte enheter, men også en vekst blant de som produserer spesial-/nisjeprodukter.

Det arbeides nå med en ny reform av CAP som skal være ferdig i 2014. Signalene er sterkere vekt på produksjon av fellesgoder og økt (andel av) støtte til multifunksjonelt landbruk. Utkastet til ny reform fra november 2010 peker på 1) Matforsyning og matproduksjon, 2) Bærekraftig forvaltning av naturressursene og 3) Opprettholde og utvikle rurale områder som hovedmål for CAP (Bunger 2010). Fra 1. juli 2011 har Polen presidentskapet for EU, og har signalisert tre hovedtemaer: 1) Reform av CAP etter 2013, 2) Etablering av et kontraktsystem som knytter sammen produsenter og melkeproduksjonsenheter for å få bedre kontroll med melkesektoren og 3) Reetablering av et ambisiøst matdistribusjonsprogram for trengende – det vil si for den økende andelen fattige og arbeidsløse i unionen (Europolitics 2011).

For utvikling og formulering av en norsk landbrukspolitikk må en ta innover seg internasjonale utviklingstrekk og signaler, fordi den vil være avhengig av internasjonal legitimitet – også for å ha nasjonal oppslutning i flere leire enn blant tradisjonelle landbrukssympatisører.

3 Særtrekk ved Tromslandbruket – fakta og karakteristika

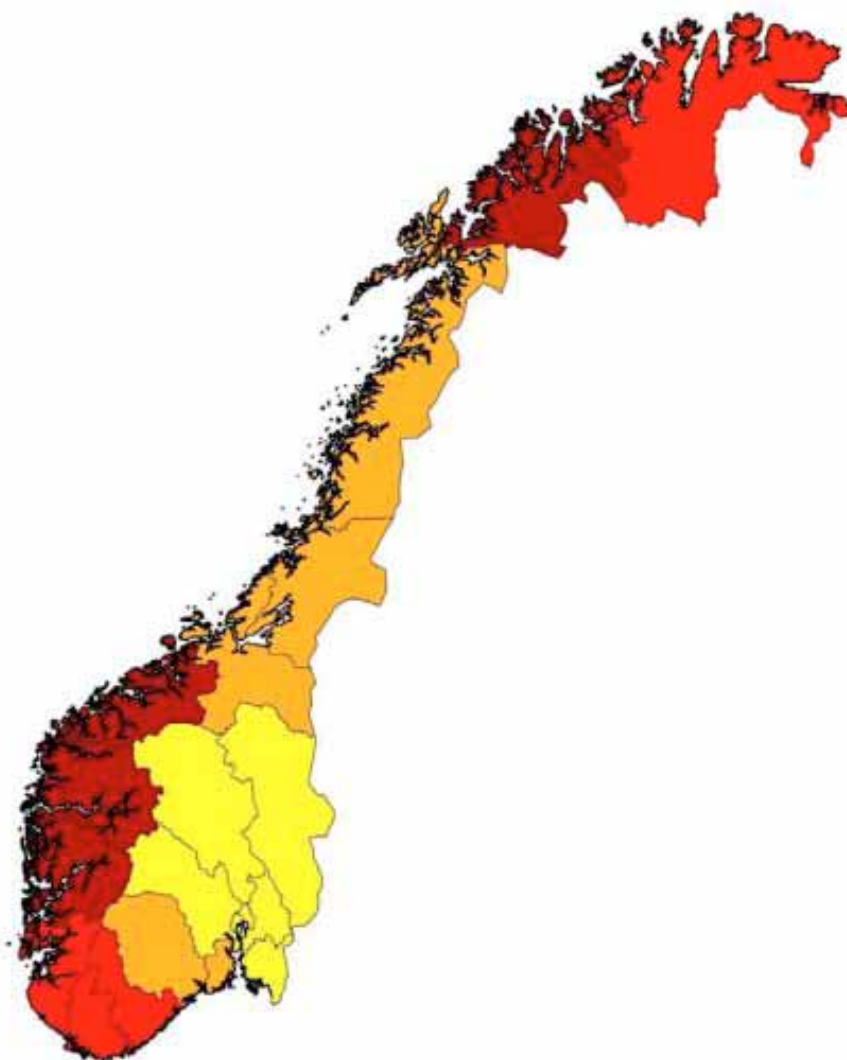
Jordbruket i Troms bidro i 2008 til 1783 årsverk, i overkant av to prosent av sysselsettingen i fylket. Det er samme nivå som i Norge for øvrig. Jordbruket bidrar med en verdiskaping på 306,6 millioner kroner i Troms (Fylkesmannen i Troms 2011).

Det er husdyrhold (53 prosent) og melkeproduksjon fra ku og geit (39 prosent) som dominerer produksjonsbildet i det nordnorske jordbruket (Trendundersøkelsen 2010). I norsk sammenheng holdt bøndene i Troms i 2010 to prosent av landets melkekyr, 5 prosent av søyene og 26 prosent av melkegeitene (Statens landbruksforvaltning/Fylkesmannen i Troms 2011). Besetningsstørrelsene av geit og sau er i gjennomsnitt noe høyere i Troms enn i resten av landet, mens den gjennomsnittlige melkekyrbesetningen er mindre i Troms enn landsnittet (17,6 mot 21,4 kyr).

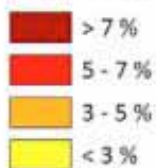
3.1 Strukturutvikling

Strukturutvikling i form av avskalling av aktive gårdsbruk har vært påfallende stor i Troms i etterkrigstida, og pågår fortsatt (SSB 2011). I perioden 2004 til 2010 gikk 20 prosent av brukene ut av drift. Dette er en høyere andel enn i resten av Norge (14 prosent). Landbruket som helhet utgjør dermed også mindre for sysselsettingen i fylket. Gårdbrukerne (søkere av produksjonstillegg) utgjør 1,4 prosent av fylkets sysselsatte, beregnet ut fra antall søkere av produksjonstilskudd (SLF 2011) og antall sysselsatte pr 1.1 2011 (SSB 2011). Legger en fylkets egen statistikk til grunn, der en ser på total sysselsetting i landbruket, er andelen på noe over 2 prosent (Kleiven 2011). Det ser også ut til at det er vanskelig å opprettholde eksisterende jordbruksareal i drift, da 15 prosent av det fulldyrkede arealet har gått ut av produksjon i perioden 1999-2010 (Figur 1a). Årsakssammenhenger for denne utviklingen vil gå fram av faktorene som diskuteres nedenfor, og det vi ovenfor har referert til som landbrukets tredemølleteori og «landbrukets trilemma». Uansett er det helt klart at økonomien i landbruket og relativt gode jobbmuligheter utenfor er helt sentralt.

Det er nedgang i både ku- og geitmelkproduksjon. Videre har Troms' dominerende rolle innenfor geit blitt svekket siste tiårsperiode. Fra å ha nær en tredjedel av landets geitebestand er andelen i 2010 nede på en fjerdedel av Norges geitebestand (Kleiven 2011). Situasjonen for melkeproduksjonen er kritisk. Nedgangen i antall produsenter er betydelig og gjenværende produsenter opprettholder ikke produksjonsvolumet i de tilgjengelige kvotene. Mens årsproduksjonen lenge har ligget på om lag 34 millioner tonn, er den i 2015 forventet å ligge på 25 millioner tonn (Tine 2011). Dette er i ferd med å få svært negative konsekvenser for melkeindustrien med meieri og foredling i nord.

Prosentvis endring i fulldyrka areal fra 2000 - 2009*

Datakilder:

SLF

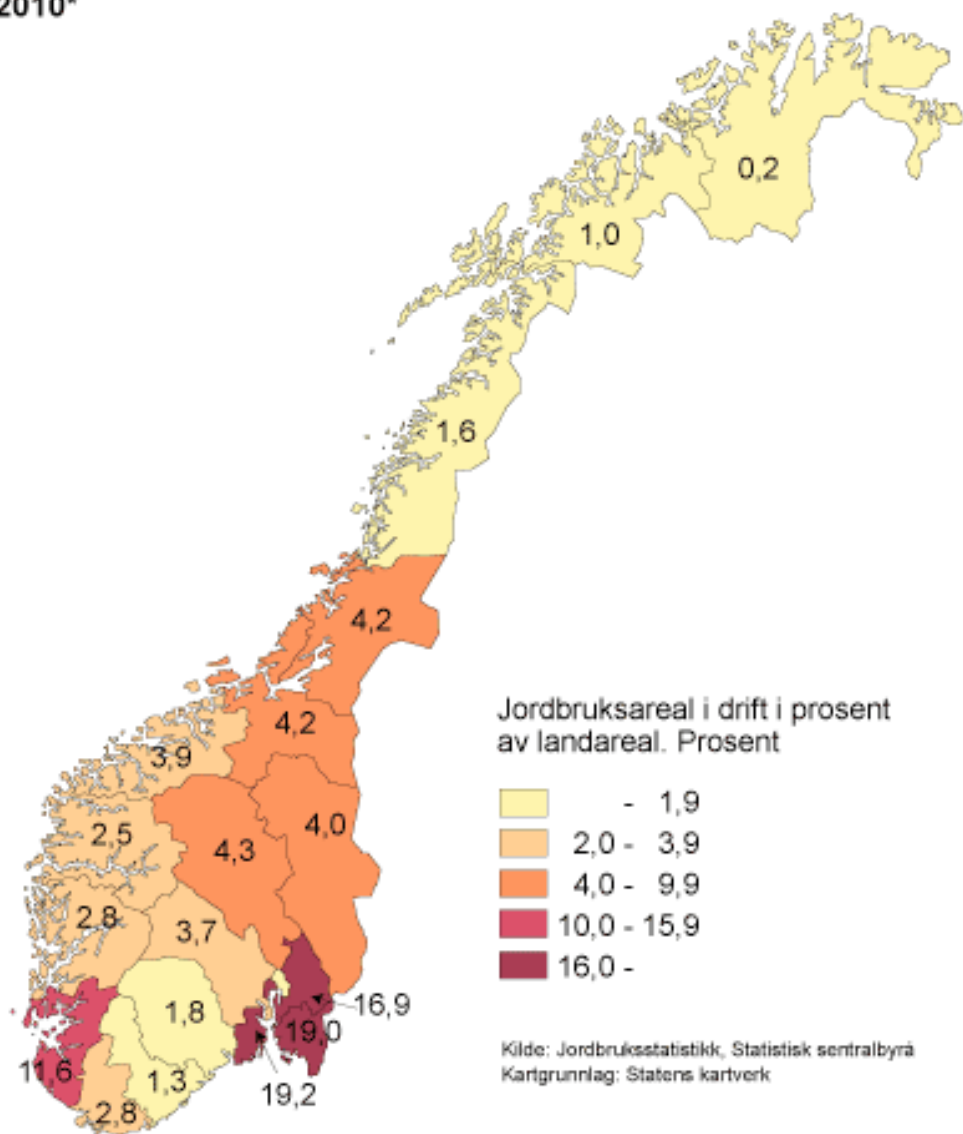
© Norge digitalt

- Fylkesgrenser

* tall for 2009 er foreløpige

Figur 1a: Prosentvis nedgang i fulldyrka areal 2000-2009. (Kilde: Evalueringsportalen 2010)

Jordbruksareal i drift i prosent av landareal i alt, etter fylke. 2010*

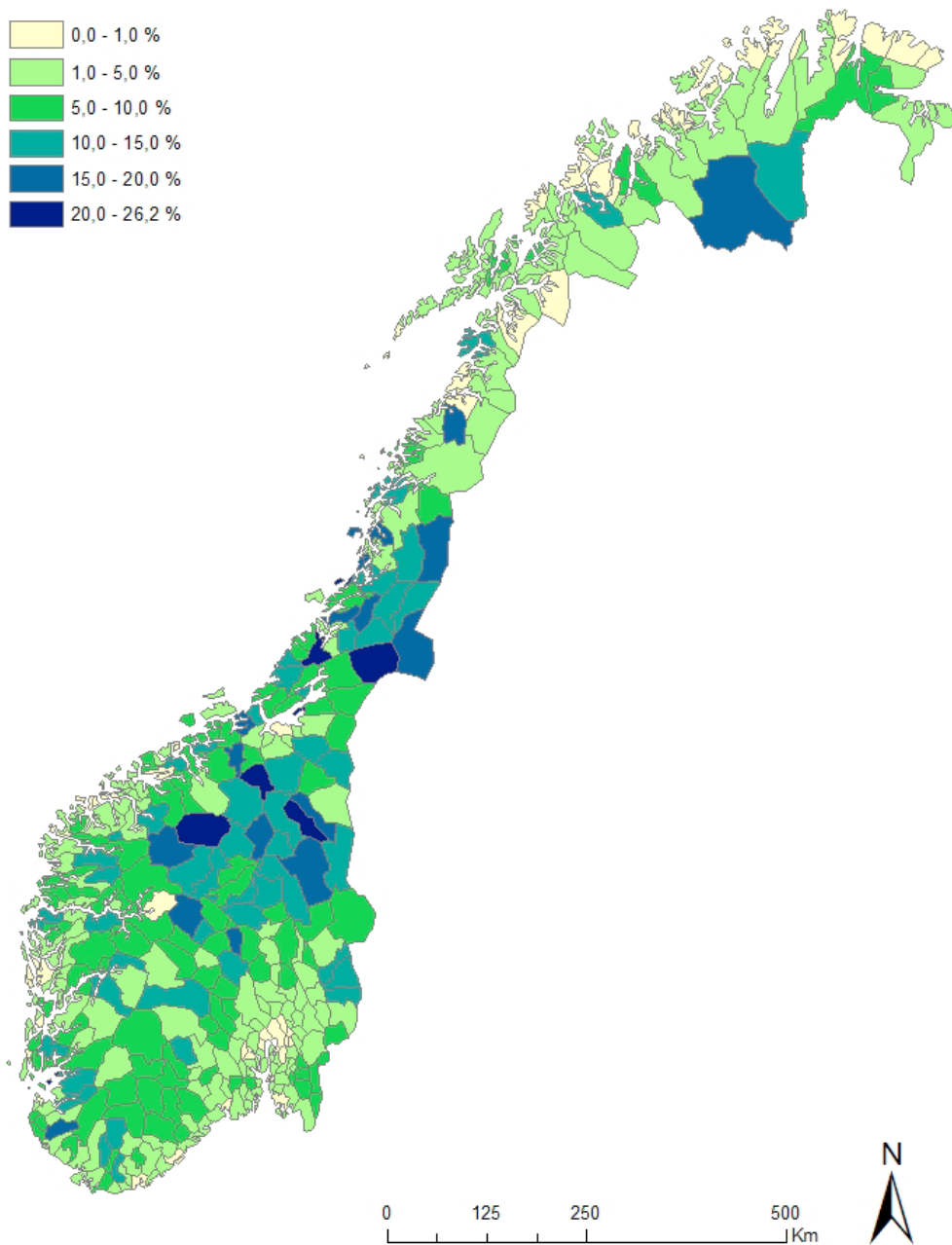

Figur 1b: Andel produktivt jordbruksareal i drift <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordbruk/kart>.

Tromslandbrukets relative del av viktige produksjoner har blitt redusert over flere år og Tromslandbrukets nedleggingstakt er større enn i landet for øvrig. Gjeldende landbrukspolitikk framhever at landbruket skal spille en viktig rolle for bosetting og sysselsetting. Det er en målsetting å utvikle norske bygder med utgangspunkt i landbruket og bygdens ressurser. En oversikt over sysselsetningsgrad i norske kommuner (kart

under) viser at landbruk ikke er like viktig for sysselsetting i de beste jordbrukskommunene (feks fylkene rundt Oslo-fjorden) som i de mer marginale (typisk fjellregionen).

Andel sysselsatte landbruk 2008

Figur 2: Jordbrukets rolle for sysselsetting

Strukturutviklingen i jordbruket har hatt stor innvirkning på sysselsetting og bosetting i kommunene i Troms. Innad i fylket skjer en sentralisering mot de mer befolknings-tette kommunene. Det er en sammenheng mellom avvikling av aktive bruk og nedgang i folketall i kommuner der primærnæringene utgjør en vesentlig andel av sysselset-tingen.¹ Med andre ord; jo viktigere jordbruket er for sysselsetting og bosetting, jo verre rammer nedlegging. For en del kommuner får en tilsvarende situasjon ved nedlegging av fiskebruk. I noen kommuner er situasjonen mer kritisk enn i andre, men gjennom-gående er dette en negativ utvikling.

3.2 Situasjonen for Tromsbøndene

Tromsbonden vil være heltidsbonde

En større del av bøndene i Troms har mer av den totale husholdsinntekten fra land-bruket enn ellers i landet. 26 prosent av landbrukshusstandene i Troms har mer enn 75 prosent av inntekten si fra landbruket, mens tilsvarende andel fra resten av landet er 16 prosent. Det er også flere som oppgir *gårdbruker* som yrkesstatus enn i landet for øvrig. Undersøkelsen Trender i norsk landbruk (2010) viser videre at bøndene i de tre nord-ligste fylkene i likhet med de fleste norske bønder er motivert til yrket ut av en interesse for landbruk. I Nord-Norge er de imidlertid i større grad også motivert av å leve et liv på bygda og få være selvstendige yrkesutøvere, mens *plikt* i liten grad er hovedårsak til å ta over et gårdsbruk.

Troms er det fylket med lavest andel av melkekvota i samdrift – 6,9 prosent mot et landsgjennomsnitt på 33,1 prosent (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag/SLF 2010). And-elen som er med i samdrift og samtidig driver for seg selv er 2,5 prosent for Troms og 7,7 for landet som helhet. Tallene inkluderer ikke de som kun er medlem i samdrift (Logstein 2010).

Økonomi

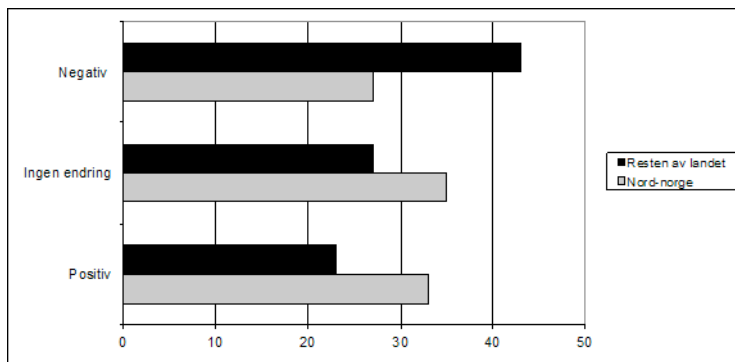
Analyser av inntektsutviklingen i jordbruket i Nord-Norge har vist at det for mange har vært en positiv utvikling de senere årene, og bedre enn i andre fylker (Hansen og Stornes 2011, Trender i norsk landbruk 2010). Tabellene under (3a og 3b) viser at den positive utviklingen i siste femårsperiode ved undersøkelsestidspunktet var forventet å vedvare også i neste femårsperiode (Undersøkelsen ble gjennomført på førvinteren 2010).

Før vekstsesongen i 2010 hadde brukene i Nord-Norge hatt en bedring i de økono-miske rammebetingelsene. Dette skyldes bedre forhold for kjøp av kvoter, bedre priser på kjøtt og melk de senere årene, samt gode renteforhold, som NILFs driftsgranskinger i jordbruket 2008 og 2009 viste (Hansen og Stornes 2011). Men til tross for en relativt

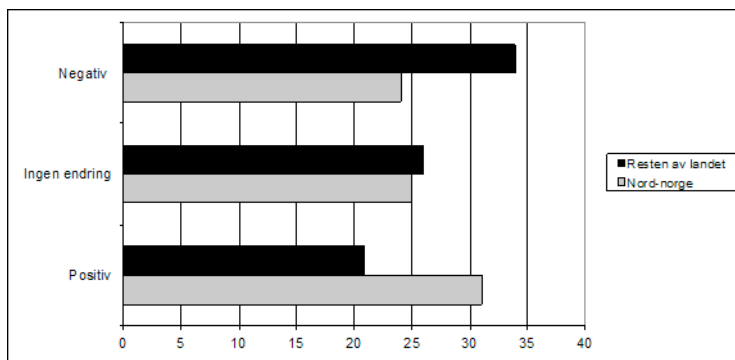
---

1 Beregningene er gjort ut fra tilgjengelig statistikk fra SSB 2011 og SLF 2011

sett positiv utvikling i forkant, var ikke det tilstrekkelig for å møte utfordringene i 2010. I undersøkelsen *Trender i norsk landbruk* er bøndene også spurt om hvordan de vurderer inntektsutviklingen siste fem år, og om deres forventninger for de neste fem åra. Det relativt positive bildet sier samtidig noe om at mange bruk er lagt ned i siste femårsperiode, sannsynligvis mange med dårlige resultater og forventninger, og som nå ikke er med i undersøkelsen lenger.

Figur 3a: Bønders vurdering av økonomisk utvikling siste fem år (Kilde: *Trender i norsk landbruk 2010*)

Figur 3b: Bønders forventninger om økonomisk utvikling neste fem år (Kilde: *Trender i norsk landbruk 2010*)

En av tre bønder oppgir at de har planer om investeringer i driftsbygninger, maskin og redskapspark og/eller øke arealet. Få planlegger å starte opp med nye produksjoner. Innvasjon Norge bemerker at det har vært beskjeden investeringsaktivitet i fjøs innenfor melkeproduksjon i Troms. Ved søkning om produksjonstilskudd var om lag 10 prosent av fylkets kyr i løsdriftsfjøs. Mange står derfor overfor utfordringer knyttet til overgang til løsdriftsfjøs og de relativt sett store investeringskostnadene som dette medfører for det enkelte gårdsbruk. Med den nedleggingstakten som fylket erfarer, vil det være store behov for investeringstilskudd for de gjenværende bruk dersom de skal være i stand til å demme opp for noe av produksjonsnedgangen. Behovet for tilskudd

i form av BU-midler (prosentvis tilskudd av investeringskostnadene) er i følge Innovasjon Norge (Gjengedal 2011) langt høyere enn den tildelingen som fylket pr i dag er i stand til å fordele.

Det må for øvrig påpekes at det er Innovasjon Norge som står for mesteparten av finansiering av lån til investeringer i Tromslandbruket, ikke bankene.

Kompetanse

Gjennom analyser av Trender i norsk landbruk finner vi også at bøndene i nord generelt har lavere utdanningsnivå enn bønder i landet forøvrig. Dette mønsteret gjentas også for landbruksspesifikk utdanning, der under halvparten (4 av 10) av de aktive bøndene har fullført noen form for formell landbruksutdanning. Tromslandbruket står dermed foran noen åpenbare utfordringer i forhold til å møte et stadig mer spesialisert produksjonssystem, strengere krav til dyrehelse og dyrevelferd og til klimamessige endringer. Tine faglig rapport KU 2010 viser at de to nordligste fylkene har lav oppslutning om Ku-kontroll og KSL, de har lavere andeler elitemelk, lavere slaktevekt og høyere andeler med infeksjoner enn landet forøvrig. Det kan være ulike forhold som har ført til disse resultatene i 2010, men funnene antyder likevel en sammenheng mellom kunnskap og produksjon/kvalitet.

Det råder en passiv holdning til å innføre formelle kompetansekrav i landbruket. Forbord og Bjørkhaug (2009) fant at det blant tunge aktører innenfor landbruket (LMD, Bondelaget og Bonde- og småbrukerlaget) var en holdning til at kompetanse erverves gjennom erfaring, det vil si at bønder erverver realkompetanse gjennom sosialisering på gården og senere gjennom eget virke. Den kritiske holdningen til kompetansekrav er tidligere også funnet i en studie av Ellingsen med flere (2004). Studien viste også at det var en mer åpen holdning til kompetansekrav blant andre aktører i landbruket, og blant annet Bygdekvinnelaget etterspør kompetansekrav. En annen undersøkelse viser at solid basis i utdanning kan gjøre det lettere for kvinner å komme inn i landbruket (Forbord og Bjørkhaug 2009).

Framtidsutsikter

En av fire bønder i Nord-Norge vil ikke anbefale noen å ta over bruket (mot 14 prosent ellers i landet) og under halvparten (40 prosent) tror bruket er i drift om 20 år (60 prosent resten av landet). 20 prosent tror bruket er nedlagt om 20 år, dobbelt så mange som i landet for øvrig. Det er likevel svært få som ser for seg at bruket er solgt om 20 år (3 prosent). Det er 11 273 landbrukseiendommer i fylket. I 2009 var 35 prosent av Troms' 8918 boligbebygde landbrukseiendommer ubebodd. Denne andelen er betydelig høyere enn landsgjennomsnittet, og bare Nordland har en høyere andel ubebodde landbrukseiendommer (40 prosent) (Flemsæter mfl 2011).

Motivasjon for å ta over en gård kan knyttes til både region og produksjon. Analyser av bønder (Bjørkhaug og Wiborg 2010) og odelsberettigede (Andgard et al 2009) har vist at det er mindre attraktivt å ta over gårder i Nord-Norge enn i resten av landet. Det er videre mindre attraktivt å ta over gårder med melkeproduksjon og husdyrhold, noe

som tilsier at situasjonen for Troms-brukene framstår som enda mer usikker. Årsaker til at bønder og odelsberettigte ikke er motiverte til overdragelse eller ønsker å ta over er usikker økonomi, at rekruttene har manglende jordbrukskompetanse eller har spesialisert seg for et annet yrke. Tilgang til annet arbeidsmarked lokalt for både bonde og partner framstår også som en kritisk faktor i tillegg til tilgang på sosialt og faglig felleskap i lokalmiljøet. Uttynning av bygdene befolkningsmessig svekker grunnlaget for å tilfredsstille disse to siste kriteriene, og bør være et viktig tankekors i forhold til en strukturutvikling mot få og store bruk også i fra før tynt befolkede regioner.

3.3 Et sårbart jordbruk

Landbruket i Troms er sårbart. Hva kan så strategien være for å bygge et mer robust landbruk slik at bøndene kompensere for sin sårbarhet? Økte overføringer for å bedre økonomien til den enkelte er en mulighet. Det innebærer enten omprioriteringer i jordbruksoverføringene eller økte rammer. Uten et opptrappingsvedtak med en betydelig ambisjon (lignende det fra 1975), eller en tydelig regional omfordeling, vil en vanskelig kunne snu utviklingstrekkene i betydelig grad. Behovet for et statlig investeringsfond er åpenbart, men dette krever også betydelig politisk vilje til satsing eller omprioritering.

Det kan derfor være fornuftig også å rette oppmerksomheten mot hva den enkelte bonden kan gjøre. Da er diversifisering – å skaffe inntekter fra flere hold – en aktuell strategi. Som nevnt over henter bøndene i Troms en større andel av husholdsinntekten sin fra landbruket enn hva som gjøres ellers i landet. 26 prosent av landbrukshusholdstandene i Troms har mer enn 75 prosent av inntekta si fra landbruket, mens tilsvarende andel fra resten av landet er 16 prosent. Vi ser fra undersøkelsen Trender i Norsk landbruk at bøndene i Troms i mindre grad enn bønder ellers i landet har inntekter fra såkalte tilleggsnæringer. Ser vi på tallene fra 2008 og 2010 ser vi at mens 49 prosent av bøndene i Troms har «anna inntekt med utgangspunkt i brukets ressurser» har vel 60 prosent av bøndene i resten av landet inntekt fra slike tilleggsnæringer. Tradisjonelt har norsk landbruk i stor grad vært et mangesystem der landbruket har vært en av flere inntektskilder for landbruksfamiliene. Dette synes altså i mindre grad å være tilfellet i Troms enn ellers i landet. Landbrukets sårbarhet skulle imidlertid tilsi at bønder i Troms satser mer heller enn mindre på å utvikle tilleggsnæringer enn bønder i mer sentrale strøk av landet.

Hovedtrenden blant bøndene i Troms er altså en heltidsstrategi, det vil si en *høy avhengighet av gårdsbrukets inntekter for drift av husholdningen og for drift og vedlikehold av gårdene*. Samlet illustrerer dette at det er en stor jordbruksavhengighet blant landbruksfamilier i Troms, og en relativt liten grad av innovasjonsvirksomhet rundt landbruket. Potensialet for utvikling av ny næringsvirksomhet kan også ha et svakt fundament i den store gruppen bønder som ønsker en heltidsstatus for sin drift. For økt innovasjon i landbruket trengs det fokus på holdninger, ressurser og kompetanse blant produsentene (se f.eks. Rønning 2006). Slik situasjonen er nå, er resultatet at landbruks-

familiene er sårbare i forbindelse med nedgang i landbruksinntektene, og bygdene blir sårbare i forhold til å holde befolknings- og sysselsettingsgrunnlaget oppe.

En sterk identitet og selvforståelse som heltidsbønder har vi både respekt og forståelse for, men det er likevel viktig at en har med seg et perspektiv i analysen av Tromsjordbruket som utfordrer denne selvforståelsen.

4 Troms-aktørens vurdering av situasjonen – og noen vurderinger fra Bygdeforskning

Det ble invitert til et heldagsseminar for dialog og innhenting av informasjon om hvordan ulike aktører i eller med betydning for landbruket i Troms vurderer situasjonen, og hva slags syn de har på mulige løsninger. Forberedte innlegg fra en rekke viktige aktører, diskusjoner og bruk av spørreskjema danner totalt sett et godt grunnlag for våre analyser og anbefalinger. Tilstede under samlingen var representanter for fylkeskommunen, fylkesmannens landbruksavdeling, landbruksorganisasjonene, produsent-/faglag, videregående skole, samvirke og Innovasjon Norge (se vedlegg).

Vi vil her kort sammenstille erfaringer, synspunkter og forslag som kom fram under seminaret 11. april 2011, både gjennom selve innleggene, diskusjonene og svar på spørreskjemaet.

4.1 Innlegg på seminaret

Hvordan ble det jobbet og hva ble gjort under krisen

- Krisemøter med faglagene og veiledningstjenesten
- Ekstra rådgivning til melkeprodusenter fra TINE finansiert gjennom BU-ordningen
- FMLA sendte brev til gårdbrukerne med informasjon om erstatningsordninger, utbedringsfrister og rådgivning. Ekstra personell og kursing av disse til behandling av søknader om erstatning hos Fylkesmannen
- Kommunene ble anmodet om å stille alle ressurser til rådighet for å sikre rask saksbehandling
- Erstatning for vinterskader ble utbetalt innen midten av september 2010
- Forskudd på avlingssvikt inntil 50 prosent ble utbetalt fortløpende
- Bondelaget var i møte med LMD flere ganger. Resultatet var at forhandlingene ble åpnet to ganger. Etter disse møtene kom det på plass en ordning med dobbel sats, samt at en fikk 0,70 øre ekstra etter andre åpning av forhandlingene annen gang (Thomassen 2011).

Interessekonflikten i norsk landbruk

Det er en interessekonflikt i norsk landbruk som bondeorganisasjonene, særlig Bondelaget, har vært opptatt av å underkommunisere. Behovet for å stå samlet under jordbruksforhandlingene gjør at de til dels enorme regionale forskjellene blir underkommunisert. Da regionale aktører pekte på sine behov i forbindelse med avlingskrisen i 2010, fikk de klar beskjed om at det var veldig vanskelig å overskride forhandlingsregimet som ligger i jordbruksavtalen.

For Troms/Nord-Norge er det helt sentralt å få aksept og gjennomslag for arktisk landbruk som strategi, og den må være såpass spisset at det går an i implementere den i jordbruksavtalen.

Avlingsskadeerstatningsordningen ikke tilrettelagt for Nord-Norge

Det har blitt tydelig at avlingsskadeerstatningsordningen ikke er tilrettelagt for Nord-Norge, og at høy egenandel er et problem. Erstatningen var i utgangspunktet på to kroner, og med en grovfôrpris på mellom 6 og 7 kroner og 30 prosent egenandel på toppen, kom mange produsenter opppe i store vanskeligheter. Særlig frakten inn på grovfôr er kostbart fordi det er så voluminøst, og fordi en ofte måtte svært lange avstander for å få tak i det. I og med at arealbehovet er større på nordnorske bruk enn i Sør-Norge, så innebærer dagens egenandel at *«vi har dobbelt så mye vi må ha få reparert før erstatningsordningen slår inn»*. Dette forholdet har vært lite fokusert tidligere.

Transportkostnadene

Store utgifter på frakt til kjøp av fôr (se over) og på innfrakt på slakt.

Økte betalingsproblemer?

Flere observatører peker på at de ser økte betalingsproblemer for bla kraftfôr. Vi har ikke innhentet oppdatert statistikk, men flere valgte å slakte eller selge besetningene i forbindelse med avlingssvikten. En del av disse var sannsynligvis bruk som slet på forhånd, eller vurderte nedlegging, og slik sett var uåret 2010 «siste spiker i kista».

Sonegrensene

Det kom fram betydelig frustrasjon med sonegrensene. Nord-Norge framstår som et konglomerat av soner som er vanskelig å få oversikt over og i en del tilfeller like vanskelig å innse logikken i. På jordbruksida er Nord-Troms i samme sone som Helgeland, «og når de begynner å høste første gang i Helgeland så begynner vi å tenke på kunstgjødsel på våren i Nord-Troms». I tillegg kommer så tre forskjellige melkesoner i Troms.

Forslag som vil styrke landbruket i Troms sett fra Troms Bondelag:

- Innføre dobbel sats på avlingsskadeerstatning i Nordland, Troms og Finnmark, fra 2 kr til 4 kr per fôrenhet.
- Halvere egenandel ved avlingsskadeprosenten fra 30 til 15 prosent
- Øke maksbeløpet på avlingsskadeerstatningen til 700 000 kr per vekstgruppe
- Øke frakttilskudd
- Etablere en avgiftsordning for finansiering av kjøtt slik det er gjort for melk.
- Endre sonegrensene for arealtilskudd, sone 7 må utvides til å gjelde hele Troms, ikke bare de nordligste kommuner slik det er i dag.
- Flytte melkesonene, flytte hele Troms inn i sone I og ta vekk sone H
- Kjøtt må flyttes inn i sone 5
- Øke distriktstilskuddene

Høyere kostnader ved investeringer

Nye driftsbygninger som planlegges og bygges i Troms, koster betydelig mer enn tilsvarende bygg i Trøndelag, kanskje også enn i Nordland. Samtidig er det vanskelig å få tak i kompetente entreprenører med erfaring fra slike bygg. Konkurransen er dermed nesten ikke-eksisterende. Det er behov for nye grep for en mer samordnet tilnærming til arbeidet med planlegging og entrepris på driftsbygninger i nord.

Behov for forskning og utvikling på nord-norsk arts- og sortsmateriale

Bioforsk (Ballari 2011) poengterte i sitt innlegg at Nord-Norge må forberede seg på mer og større variasjoner i klimaet framover. Det innebærer lengre vekstsesonger, men også mer ustabil og skiftende vær, spesielt høst- og vinter. Det innebærer også at en må vurdere det arts- og sortsmaterialet en har i Nord-Norge.

Det ble argumentert at en i altfor stor grad ukritisk har importert materiale fra sydligere strøk inn i landsdelen. Det er behov for å velge ut et materiale som kan utvikle seg og tåle de helt spesielle lysforholdene i nord. Med andre ord - selv om middeltemperaturen skulle bli høyere som følge av klimaendringer er lysforholdene fortsatt helt spesielle, og det betyr at det materialet det må jobbes med i Nord-Norge, også må utvikles her. Videre ble det understreket at det en kan få til i nord, kan en få til overalt ellers i landet. Derfor har forskning og utvikling i Nord-Norge store nasjonale overføringsverdier. Tidsperspektivet i forhold til behovet for å øke framtidig matproduksjon er viktig: å utvikle en ny grovførsort eller kornsort tar minst 10 til 20 år.

Arealbegrensninger og utmarkas betydning

Flere pekte på det begrensede innmarksarealet i en landsdel med mye fjell og smal kyststripe, leie- og kjøreproblematikk, men at landbruket har potensial i utmarka. Videre at det er behov for å framskaffe kunnskapsbasert dokumentasjon både på utmarka som mulighet, som ressurs og verdisetningen av den, for derigjennom å definere landbrukets plass og handlingsrom. En del forskning viser allerede nå høyere andel gunstige stoffer og smak i kjøtt og melk produsert på utmarksbeite.

Videre ble det påpekt at Nord-Norge er i støpeskjeen for endret forvaltning av utmarka. Finnmark har gått fra Statskog til Finnmarkseiendommen. For Troms og Nordland pågår en politisk diskusjon om å endre organisering fra Statskog til Hålogalandeiendommen. Her må landbruket være med og skaffe til veie kunnskap om hva dette medfører og hvordan ulike forvaltningsregimer får innvirkning - fra fjelloven, bygdeallmenningen, statsallmenningen, Statskog Finnmarkseiendom til den kommende Hålogalandeiendommen.

Teknologiutfordringer

Flere tok opp nødvendigheten av storskala teknologibruk eller om det er mulig å tenke annerledes. Det ble blant annet vist til sjømatnæringa, der en har jobbet med nedskalering av teknologi for å få det tilpasset mindre bedrifter og mindre produksjonsheter. Videre ble behovet for utdanning, rådgivning og inspirasjon innenfor lavkost-landbruk framhevet. Flere etterlyste alternativer til store og urealistiske investeringer.

Avløser, språk, ferie, fritid

Gode avløserordninger som sikrer ferie og fritid er avgjørende for rekruttering til yrket. Det ble meldt om språkproblemer og behov for bedret språkopplæring for utenlandske avløserer, spesielt melkeproduksjon er sårbar. Av totalt 650 sysselsatt i landbruket er det 80 utenlandske arbeidstakere. Det ble framhevet at andelen ikke er overveldende, men sees som nødvendig supplement til den norske arbeidskraften.

Rådgivningstjenesten

Rådgivningstjenesten innen landbruket, både offentlig og det som tilhører samvirket, framstår som for dårlig koordinert. Samtidig skjer det en nedbygging av den offentlige veiledningstjenesten, der ansatte får andre oppgaver, og ikke får tid å oppdatere seg verken rent faglig eller på lowverk.

Kompetanse, utdanning, rekruttering

Det ble pekt på både generell lav andel av gårdbrukere med formell landbruksutdanning og lav søkning til naturbruksskolene i Troms. Utdanningsinstitusjonene sliter med å få fylt kursene. Interessen for landbruksutdanning kan sees som et barometer for interessen for å begynne i landbruket. Samtidig ble det påpekt at med tanke på høy alder ved overtakelse, er det kanskje lite realistisk at tradisjonell landbruksutdanning vil kunne få et oppsving. Det er behov for andre former for skolering og etterutdanning enn tradisjonell skole og undervisning. Nettbasert agronomutdanning kan være et alternativ. Et annet problem er at det kan synes som at naturbruksutdanningen er for lite praktisk for de som ønsker en praktisk orientering, og for lite teoretisk for de som faktisk ønsker full studiekompetanse, slik at de faller mellom to stoler. Et bedre tilpasset utdannings- og undervisningsopplegg ble etterlyst.

Det ble pekt på at mange av utbygningssøknadene viser liten grad av økonomisk kompetanse i forhold til å vurdere realistiske investeringsplaner. Det gjøres åpenbart feilinvesteringer både på kort og lang sikt som sliter på økonomien hos en del bønder.

Spredning av virkemidler versus satsingsområder

Prinsippet har vært spredning av virkemidler slik at hver kommune får sin forholdsmessige andel av virkemidlene etter den betydning landbruket har i den enkelte kommune. En mer konsentrert satsing i en del sterke landbruksmiljøer for å bidra til et sterkt fagmiljø kan være en mer effektiv bruk av midler. Men dette kan være prinsipielt vanskelig. Det er også vanskelig å vurdere hva som kan være mest «effektivt» eller vellykket på lang sikt. Imidlertid har en hatt positive erfaringer der investeringer/satsinger av ulike grunner har blitt konsentrert til enkeltområder.

Framtidsutsikter for produksjon

Generelt er det et ønske om å utvide produksjonen, men mange tror de kommer til å legge ned. Dette paradokset går også fram av vår gjennomgang av tall og statistikk i kapittel 3.

Kort oppsummert har storfe hatt rimelig stabilitet, og for småfe er det en viss opti-

misme. Svin har svært negativ utvikling med stor reduksjon, og sauenevinga har vært i en bølgedal. Nedgangen i geitenæringa i Troms ble trukket fram som et eksempel på et område der Troms bør ha forutsetninger for å lykkes, men der andre regioner har styrket seg. Kompetansesenter geit ved Senja videregående skole ble trukket fram (se www.geithold.no). Videre ble det påpekt av geitehelseprosjektet med sanering (se www.geitehelse.tine.no) av geitebestand virker inn på statistikken, og at situasjonen vil endres når bestandene bygges opp igjen.

Behovet for alliansepartnere

Behovet for å «gjøre landbruksfamilien større» ble poengtert. Mange flere enn de som i dag vanligvis involverer seg, har et interessefelleskap med landbruket.

Mange understreket at det som vært positivt i denne situasjonen er det gode samarbeidet med alle parter som landbruksnæringa har opplevd, sympati og støtte fra mange sider og positiv oppmerksomhet i media.

Forvaltningen i Troms generelt hadde gjort en «fantastisk jobb» i forbindelse med avlingskrisa. Fylkeskommunens potensielt viktige rolle ble understreket, og at den må styrke kompetansen sin på landbruksfeltet slik at den tar en enda mer aktiv rolle i forhold til å hjelpe Tromslandbruket med å forbedre rammevilkårene generelt, og for å bli en viktig regional aktør.

Forsikring

I diskusjonene kom det fram at mange er usikre på hvordan forsikringsreglene fungerer, og hvor mye som faktisk dekkes av forsikringene de fleste har. I en del tilfeller har det offentlige dekket skader som normalt forsikringsselskapet skulle ta.

4.2 Spørreskjemaet

Deltakerne på seminaret svarte på fem spørsmål i tilknytning til Tromslandbruket. Svarene var ikke forhåndsdefinert, men ble formulert selvstendig av deltakerne. Spørsmålene omhandlet utfordringer, potensial/styrke, viktige virkemidler, samt at deltakerne fikk foreslå endringer og gi råd til fylkespolitikere. Vi oppsummerer her svarene.

Utfordringer for Tromslandbruket

De fire viktigste utfordringene for Tromslandbruket som deltakerne pekte på kan oppsummeres i punktene Rekruttering, Kompetanse, Økonomi/finansieringsordninger og Rovviltssituasjonen.

I forhold til rekruttering ble det vist til behovet for nye brukere, samt bøndernes egen omdømmebygging i forhold til nye generasjoner i bygda. Rekruttering er viktig for å opprettholde landbruket i hele fylket både for bosetting, sysselsetting og utvikling av distriktene. Det ble også vist til at det er liten vilje til å selge gårder med kvoter ut av familien. Dette er til hinder for videreutvikling av melkeproduksjonen. I sammenheng

med rekruttering kan en også se utfordringer i forhold til å opprettholde produksjonsvolumet innenfor den eksisterende brukergruppa.

Kompetanse og kompetanseutvikling ble sett på som en annen viktig utfordring for Tromslandbruket, både i forhold til bøndernes kompetansenivå, men også innenfor veilednings- og støtteapparatet.

Utfordringer knyttet til økonomi/finansieringsordninger ble knyttet til rammene for investeringer, bygge og vedlikeholdskostnader, frakt og driftskostnader og alternative finansieringsordninger (private). Også i forbindelse med økonomi blir det pekt på kompetansebehov for brukerne.

Potensial og styrke i Tromslandbruket

Deltakerne pekte på kvalitetene i et Arktisk landbruk. I disse inngår blant annet økt innhold av vitaminer og gunstige fettsyrer, at produksjonen er ren og giftfri (få skadegjørere, lite sprøytemiddelbruk). I tillegg til kvaliteten på produksjon og produkter ble det vist til god tilgang på areal og utmark, god infrastruktur og stort nærmarked for produktene. Det sterke geiteproduksjonsmiljøet ble også trukket fram.

Viktige virkemidler

Gjennomgående pekte respondentene på behovet for økonomiske virkemidler for Tromslandbruket. Økonomiske virkemidler ble spesifisert som rimelig kapital, tilskudd tilpasset driftsmessige ulemper og høyere priser, vedlikehold av areal og nydyringsstøtte, investeringsvirkemidler (spesielt til nye brukere) og til driftsapparat. Til nye brukere ble det også foreslått rekrutteringskvote (gratis kvote) til nye melkebønder. Egne distrikts-/regionale virkemidler ble også fremhevet. Bedre veiledningstjeneste og økt kompetanse ble også trukket fram som virkemidler, i tillegg til fokus på miljø og relasjonsbygging. Ferie, fritid og avløsning ble også påpekt her.

Forslag til endringer og nye virkemidler

I tillegg til virkemidlene påpekt ovenfor, påpekes det at bestandene av rovdyr er for høye og at det er behov for en ny rovdyrpolitikk for Troms. Rovdyrproblematikken står i kontrast til det som påpekes som noe av fylkets fordeler for jordbruket, nemlig utnyttning av beiteareal og utmark. Det framheves her at tilskudd til og satsing på mer gjerding «vil bedre bruken av de gode utmarksbeitene, hindre rovdyr tap og redusere konfliktnivå mellom gårder og naboer».

Det vises også til behov for regionale/fylkesvise produksjonsmål og større regional styring, samt en gjennomgang av hvordan tilskuddene blir brukt og nytteverdien av dem.

Det trekkes også fram behov for klimatilpassede sorter/arter.

Råd til fylkespolitikerne fra seminardeltakerne

Fylkeskommunene har et ansvar for videregående utdanning, og det gis råd om at fylkeskommunen kan ha en mer synlig og aktiv rolle i forhold til et kompetanseløft. Det pekes på behov for regionale midler til innovasjon og utdanning/etterutdanning, men også å få til mer interesse for landbruket gjennom alle nivå helt ned i grunnskolen. Det må kommuniseres bedre hva en naturbruksutdanning kan gi, og det må skje en styrking av denne utdanningen. Det gjentas også her behov for styrking av veiledningstjenesten. At fylkeskommunen har inntatt en god rolle til landbruket er positivt og kan forsterkes gjennom å bedre administrasjonens kompetanse i forhold til landbruk.

Det gis også råd om at fylkeskommunene inntar en aktiv holdning til rovdyrforvaltningen slik at sau kan slippes på utmarksbeite.

Fylkeskommunens rolle som formidler av kunnskap og informasjon om landbruk ble vektlagt av mange. I dette ligger flere aspekt.

Fylkeskommunen kan:

- Ha landbruket i Troms på kartet til enhver tid
- Kommunisere ut budskapet om at folk trenger mat, og at gårdbrukere må få betalt for arbeidet
- Fortsette sitt engasjement for sentrale myndigheter for å tale det regionale landbrukets sak
- Stå på for å skape virkemidler for å gi landbruket framtidstro
- Skape oppmerksomhet om næringa – gjøre bøndene stolt

I tillegg kan fylkeskommunen jobbe for at forvaltning, politikere og næring drar i samme retning. I dette ligger også handlingsplaner for Tromslandbruket.

4.3 Soneinndeling og distriktstilsnitt

Gjennom dialogen med jordbruksnæringa i Troms kom det som nevnt tidligere fram en frustrasjon med soneinndelingen i fylket. Soneinndelingen gir grunnlaget for sats for støtte til ulike dyre- og planteslag, med årlige justeringer gjennom jordbruksforhandlingene. Soneinndelingen gir også føringer for omsetningstakten og pris på kjøp og salg av melkekvoter. Frustrasjonen lokalt er primært knyttet til at nærliggende bruk i områder med like naturgitte rammebetingelser kan gis svært ulike strukturelle rammebetingelser gjennom en uheldig soneinndeling. Videre viste kriseåret 2010 at eksempelvis fraktordningene ikke kunne kompensere merkostnadene mange bruk opplevde ved avlingssvikt og påfølgende behov for kjøp av grovfor.

Norge er et langstrakt land med en svært variert bruks- og produksjonsstruktur. Det gir ulike rammebetingelser for produksjon i ulike deler av landet, og utgjør begrunnelsen bak soneinndelingen. Over år skjer det endringer i bruksstruktur, produksjonstyper/produksjonsmengde som gjør at soneinndelingen regelmessig bør drøftes.

4.4 Soneinndelingen i jordbruksavtalen

Ulike produksjoner gis ulike støttesatser med begrunnelse i å utjevne skjevheter innen lønn, klima, vekstvilkår, avstander, m.v. (SLF 2006). Eksempelvis omfattes Troms av flere soner innen både AK-tillegg, distriktstilskudd melk og distriktstilskudd kjøtt. Ut fra geografi, klima og topografi er det åpenbart at en i Norge må avhjelpe regionale ulikheter med tilpassede rammevilkår, og sonesystemet er et virkemiddel i så hen- seende.

Plasseringen av ulike kommuner og områder i ulike soner har jevnlig vært oppe til drøfting, og SLF viser blant annet til en partssammensatt arbeidsgruppe som utredet sider ved soneinndelingen innen distriktstilskudd til kjøtt- og melk at:

«De viktigste kriteriene for soneinndelingen er naturgitte faktorer som vekstvil- kår og topografi. Videre er det også i en rekke områder trukket inn andre for- hold som for eksempel transportavstander. Distriktstilskuddet inngår som et av flere virkemidler under jordbruksavtalen for å utjevne inntektsgrunnlaget mellom områder som produserer under ulike naturgitte forhold som igjen innvirker på avlingsnivå og produksjonsmuligheter. *Kriteriene som legges til grunn i vurderingen ved soneinndeling kan ikke sies å være helt entydige og objektive. Dette har medført at justering av sonegrensene med jevne mellomrom har vært oppe til drøfting.* For å løse problemer knyttet til sonegrensene har en oppigjennom årene bevilget penger over de årlige jordbruksavtalene til å foreta vurderinger av soneinndelingene og endre sonegren- sene i områder der dette har vært påkrevet.» (Statens landbruksforvaltning 2006, s 15-16).

Her følger en kort oversikt over tilskuddstyper og soner for Troms:

AK-tilskudd (2011): Sone 7: Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen – mens resten av fylket er sone 6, noe som gir:

- Kulturlandskapstilskudd: like satser i alle kommuner i Troms
- Grovfôr: mer i sone 7 enn sone 6
- Korn, potet, grønnsaker, frukt, bær: like satser i alle kommuner i Troms

Driftstilskudd melk: felles sone Nord-Norge, som en av tre soner i Norge - i tillegg til Jæren og øvrige Sør-Norge.

Distriktstilskudd melk:

- Sone I: Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa og Kvænangen
- Sone H: Lyngen, Karlsøy, Storfjord, Balsfjord (Lakselvdalen), Tromsø (Ringvassøy, Reinøy, Rebbeneseøy, Sandøya, Musvær, Vengsøy, Ullsfjord/Oldervik/Sørfjord)
- Sone G: Resten av fylket

Tilskudd til husdyr: Tre regioner på avlsgris, verpehøner, ender, kalkuner og gjess. Ellers gradert tilskudd etter volum.

Tilskudd dyr på beite: Like satser alle soner

Distriktstilskudd for kjøtt:

- Sone 5: Karlsøy, Lyngen, Storfjord, Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen, Tromsø (Ullsfjord, Aldervik, Vengsøya, Musvær, Risøy, Sandøya, Rebbenesøy, Ringvassøy, Renøy), Balsfjord (Lakselvdalen, Tamokdalen)
- Sone 4: Resten av fylket

Soneinndelingen og støttesatsene diskuteres når kriteriene ikke oppfattes å være helt entydige og objektive. Dette gir rom for vurderinger som over år kan gi betydelige skjvheter i støttesatser for kommuner og områder som i utgangspunktet har like forutsetninger for ulike typer produksjoner. Aktører vil i et slikt system alltid kunne påberope seg at de har blitt utsatt for urettferdig behandling, og en bør i størst mulig grad sikre at sonesystemet er forankret i objektive kriterier når kommuner og områder skal plasseres i ulike soner.

Troms fylkeskommune bør i sitt arbeid med landbrukssektoren i Troms ta initiativ til en gjennomgang av sonesystemet, med mål om å få til et omforent sett av mest mulig objektive kriterier for fastsettelse av distriktvis soner for støtte innen ulike produksjoner. Her er det flere mulige tilnærminger til feltet og vi vil nevne arbeidet som er gjort av Norsk Institutt for Skog og Landskap har gjort i retning av å etablere et nasjonalt referansesystem for landskap og jordbruksregioner (Puschmann og Stokstad 2010, Puschmann 2005).

Det er kartlagt og beskrevet 45 distinkte landskapsregioner i Norge. Disse følger sjelden administrative skiller, som for eksempel fylkesgrenser. Med utgangspunkt i de 45 landskapsregionene har en slått disse sammen til 10 jordbruksregioner der hensikten er å fange opp regioner med relativt like betingelser for jordbruk. I Troms finner vi fire av jordbruksregionene representert: Fjellområdene i Nord-Norge (jordbruksregion 10), Skogsbygdene i Nord-Norge (jordbruksregion 7), Fjellbygdene i Nordland og Troms (jordbruksregion 6/8) og Kysten i Troms og Finnmark (jordbruksregion 9).

Referansesystemet er neppe et fullgodt grunnlag for en endring i soneinndelingen i Troms, men kan fungere som et innspill for diskusjon om dagens soneinndeling, også med tanke på Fjellregioninitiativet og hvordan EU nå skal gå gjennom sine kriterier for Less Favoured Areas.

**NORSKE
JORDBRUKSLANDSKAP**
- en inndeling i
10 jordbruksregioner

Figur 4: Norsk institutt for skog og landskaps inndeling i jordbruksregioner

et klimafond, som sammen med jordbruksavtalen kan gi et mer robust og fleksibelt system for å håndtere ekstraordinære og klimaforsterkede situasjoner.

Klimafondet kan innrettes på flere måter:

- Et nasjonalt klimafond for landbruket (håndtert av LMD/SLF)
- Et nasjonalt klimafond for alle sektorer (tverrdepartementalt forvaltet; KRD/LMD/MD/FH/Samferdsel osv)
- Regionale klimafond for landbruket (evt flere sektorer) (forvaltet av fylkeskommunen, fylkesmannen mfl.).

Klimafondets avgrensing opp mot ordinære støtteordninger, forsikringsordninger og kompensasjon for tapt inntjening/økte utgifter på ulike områder må avklares. I et slikt klimafond bør det legges inn et visst regionalt handlingsrom, der regionale aktører med sin lokalkunnskap kan bistå nasjonale beslutningstakere om å sikre god saksbehandling og rimelig skjønnsutøvelse i etterkant av klimaforsterkede hendelser.

4.6 Oppsummering av status for Tromsjordbruket

Norsk landbrukspolitikk er et velregulert politisk felt der ulike aktørers rolle og ståsted har "satt seg" over en årrekke. Dette er svært relevant for en analyse av landbruket i Troms generelt og for en vurdering av Troms fylkeskommunes rolle i landbruket mer spesielt.

Norsk landbrukspolitikk har siden 1970-tallet gått gjennom en rekke faser, hvor det til ulike tider vekselvis har vært lagt vekt på opptrapping, inntektsutvikling for bøndene, miljø og kulturlandskap og særlig det siste tiåret satsing på nye næringer for bøndene for å kompensere for fallende inntekter i landbruket. Gjennom disse 30-40 årene har strukturutviklingen gått sin gang, der underliggende politiske strategi har vært å skape bedre forhold for de som blir igjen – som igjen blir stadig færre. Dette betyr ikke at norsk landbrukspolitikk som sådan er feilslått eller en fiasko. Vi har opprettholdt en relativt sett småskala matproduksjon, og levestandarden i landbruket og i norske bygder er på et høyt nivå i internasjonal sammenlikning. Det er imidlertid grunn til å tro at vi nærmer oss et «tipping point» der det for det første er kritisk få bønder igjen i mange bygder, og samtidig er kritisk lav lønnsomhet i mange produksjoner. Det er en sårbar posisjon for norsk landbruk.

Det er ingen grunn til å tro at en slik sårbarhet gir seg like utslag ut over landet. Avskallingen i landbruket, nedgangen i jordbruksareal, og forverringen i lønnsomhet vil komme først og være mer omfattende i områder der faktorer som klima, avstand og relativt sett lav produktivitet virker negativt inn. Både den generelle utviklingen i landbruket i Troms og erfaringen man har gjort seg i kampen for å få tilstrekkelig kompensasjon for avlingstapet, innebærer at man kan stille spørsmål ved om etablerte landbrukspolitiske strukturer er i stand til å ivareta et levedyktig landbruk over hele landet.

Regionale forskjeller og regional arbeidsdeling står allerede sentralt i norsk landbrukspolitikk. Differensierte tilskuddssatser og utjevningsordninger er bygd opp dels for å kompensere for avstand og produksjonsulempes og dels for å kanalisere ulike produksjoner til områder der det anses landbrukspolitisk optimalt, og begrepet «relative komparative fordeler» har vært brukt for å beskrive en politisk ønsket fordeling av produksjon, slik at skog-, fjell- og dalbygder og Nord-Norge skulle enkelt oppsummert produsere melk og kjøtt (grasbasert produksjon), mens sentrale områder i større grad skulle spesialisere seg på korn og andre planteproduksjoner. Medisinen virker når det gjelder å holde kornproduksjonen oppe i sentrale jordbruksbygder, men ikke når det gjelder å holde liv i landbruket i marginale strøk.

Det er vanskelig å vurdere effekten av de ulike kompensasjonsordningene. Sammenhengene er komplekse. Sammenligninger internt i Troms viser at den største nedgangen i melkeproduksjonen i Troms har kommet i områdene med de høyeste tilskuddssatsene. Sammenligner vi nasjonalt er det slik at betydelig høyere tilskuddssatser i Troms ikke betyr at produksjonen opprettholdes vis a vis andre deler av landet. Er det da mer av samme medisin som skal til, eller trengs det regionalt tilpassede strategier og ordninger? Tiden er kanskje kommet for å vurdere alternativer til eller en omformulering av dagens kanaliseringpolitikk?

På bakgrunn av denne analysen av situasjonen i landbruket i Troms, presenterer og drøfter vi muligheter og anbefalinger for Troms fylkeskommunes arbeid for det framtidige landbruket i Troms. Først tror vi imidlertid det kan være nyttig å skissere noen ulike utviklingsalternativ eller scenarier for de neste ti åra, som kan representere noen «knagger» som argumenter og resonnement kan hektes på.

5 Scenarier 2022

Grunnlaget for scenariene er nasjonale og internasjonale politiske, teknologiske, holdningsmessige og forbrukermessige utviklingstrekk (se for øvrig Soliva et al, 2008 om scenarier for Europas fjellbygder).

S1: Business As Usual – Framskriving av dagens trender

S2: Liberalisering – «Slipp bøndene fri»

S3: Multifunksjonelt, moderne mangesysleri

S4: Klima og fokus på matproduksjon og beredskap

Nedenfor vil vi kort gå gjennom enkelte aspekter ved de ulike scenariene. Scenariene er kun ment som et skissemessig rammeverk for å tydeliggjøre noen mulige sammenhenger og konsekvenser for forskjellige utviklingstrekk og (landbruks)politiske valg. Vi går ikke i detalj om forutsetninger og konsekvenser. Sannsynligvis vil enkelte trekk fra alle de ulike scenariene være aktuelle/realistiske.

S1: Business As Usual – Framskriving av dagens trender

For dette scenariet er det en forutsetning er at det ikke tas grep med jordbruksforhandlinger/jordbruksavtalen og de landbrukspolitiske virkemidlene generelt, og at det nye rovdyrforliket ikke fungerer effektivt i forhold til uttak av skadedyr. Blant opinionen er det dominerende synet på norske distrikter generelt at det er arena for vern av vill natur, biologisk mangfold – typisk rovdyr og «uberørte naturlandskap». Sympatien for norsk landbruksproduksjon er kraftig redusert, og generelt har opinionen mer sympati for rovdyr enn bønder og reindriftssamer. Mye av husdyrholdet kanaliseres til øyer og Vestlandet/ Sørlandet.

En stor andel av de som investerte stort på 2000-tallet er konkurs. Flere av de som gikk over til sauehold har gitt opp på grunn av store tap til rovdyr.

Store deler av Tromslandbruket vil være avviklet, noen store bruk har ekspandert, samt en del mindre livsstilsbruk og nisjeproduksjoner greier seg. En del bønder har lyktes svært godt med Grønn omsorg og bygdeturisme, noe som også har skapt visse lokale ringvirkninger.

Samtidig gir satsing på villmarksbaserte reiselivsaktiviteter, bla rovdyrsafari, inntekter

for enkelte aktører som gjør det godt. Økt kunnskap om villmark og rovdyr gir lokalbefolkningen ny sosial kapital og anerkjennelse utad.
Massiv gjengroing.

S2: Liberalisering – «Slipp bøndene fri»

Tollvernet faller og landbruksstøtten fjernes i all hovedsak. Igjen blir noen få tilskuddsordninger til «Utvalgte Kulturlandskap» og biologisk mangfold. Det vesentligste av landbruk i Troms nedlegges, igjen blir to store melkeprodusenter og noen få store kjøtt- og eggprodusenter som leverer til private mottak. I tillegg er det flere livsstilsbruk og også enkelte økoprodusenter og spesialprodusenter som har lyktes med produktutvikling og markedsføring, samt Grønn omsorg (som i S1).

Jordbruksavtalen opphører, Bondelagets innflytelse svekkes, samvirke svekkes, og noen store aktører oppnår tilnærmet full kontroll over alle ledd fra produksjon til distribusjon i de større produksjonseenhetene (vertikal integrasjon). Samtidig utvikles flere nye måter å organisere samdrift, mottak og distribusjon og markedsføring på. Reglene for tilskudd til enheter i samdrift endres, slik at de blir mer attraktive for de få som er igjen.

For å sikre drift, inntekt og/eller landskap tar en i utstrakt grad i bruk kontrakter, både for innmarka og i tilknytning til beite. Rettighetsavklaringer i forhold til blant annet beite og gjerding er løst/avløst av kontrakter.

Jordbrukets betydning for bosetting og sysselsetting reduseres kraftig, men produksjonen/produktiviteten på gjenværende enheter går kraftig opp. Forurensningsproblematikk og etiske problemstillinger knyttet til dyrevelferd i forhold til enkelte av anleggene melder seg.

Massiv gjengroing i områder som ikke er omfattet av beitekontrakter.

S3: Multifunksjonelt, moderne mangesysleri

Kompetanseoppbygging og satsinger/samarbeid offentlige – organisasjoner fører til etablering av en rekke nye gårdsbaserte bedrifter, og med turisme i en del områder, Grønn omsorg, lokal mat og nisjeprodukter. Husholdsøkonomien er avhengig av at minst én i familien jobber utenfor landbruket. Økonomien i husholdningene er varierende – noen lykkes, mens en del brenner seg økonomisk og arbeidsmessig. Økte satser for landskapsskjøtsel og biologisk mangfold gjør denne typen økotjenester attraktivt for flere. Bygdeservice har stor suksess i en del ekspanderende hytteområder. Flere steder som var nedleggingstruet får en renessanse, mens landbruk og bosetting avvikles i en rekke andre bygder.

S4: Klima og fokus på matproduksjon og beredskap

Den norske debatten knyttet til klima og fokus på behov for å øke den norske matproduksjonen kan komme til å følge to, i hovedsak motsatte, hovedspor, som kan gi vidt forskjellig utvikling:

- a) Økt produksjon innenfor langt færre og større enheter. Storskala svin- og kyllingproduksjon basert på fôr transportert sjøveien til Troms ansees som mer klimavennlig enn mjølkeproduksjon. Landbruket mister sin betydning for bosetting, sysselsetting og for vedlikehold av kulturlandskap.
- b) «Småskala-spoet», kraftig satsing på bruk av utmarka. Satsing på geit og sau, samt samspill med reindrifta. Troms blir fyrtårn i forskning, utvikling og undervisning knyttet til geitehold og også for klimatilpasset teknologi og driftsformer. Rovdyrforlik som innebærer samforvaltning med Sverige, og aktivt uttak av rovdyr (spesielt gaupe og jerv) i Troms. Bestandsmålene nasjonalt defineres som maksimumsmål, inndeling i nye rovdyr-og beitesoner nasjonalt har ført til at bestandsmålene for Troms reduseres.

Figur 6: Færre og større enheter, eller er småskalastrategier veien å gå? Traktoren vil trenge uansett, men vi etterlyser teknologiprogram for klimatilpasset teknologi og driftsformer.

6 Muligheter og anbefalinger

Materialet fra spørreskjemaet som ble besvart under seminaret 11. april og gjennomgang av utskriftene fra seminaret (innlegg og diskusjoner) viser tydelig fire tema/utfordringer som deltakerne mente var helt sentrale, og som vi er enige i er svært viktige:

- Rekruttering
- Kompetanse
- Økonomi/finansieringsordninger
- Rowiltsituasjonen

Økt etterspørsel etter mat bør sette dagsorden for en offensiv norsk landbrukspolitikk, men der målet ikke må være at «alt skal bli ved det gamle, bare med mer penger». En «ny» landbrukspolitikk må i sterkere grad bli regionalisert. Det er oppstått et mulighetsrom i forbindelse med forvaltningsreformen, og en ny landbruksmelding som er under utarbeiding. På bakgrunn av klimautfordringer, uåret 2010 i Troms og store rovdyrtap der Mattilsynet truer med beitenekt, er det et mulighetsrom der en tydelig fylkeskommune kan få regionalpolitisk betydning på landbruksfeltet.

På bakgrunn av nasjonale og regionale - og internasjonale - data om utviklingstrekk i landbrukspolitikk, struktur og økonomi har vi i et tidligere notat (29.april 2011) utfordret Troms Fylkeskommunes arbeid og prioriteringer ved å peke på tre problemstillinger som vi vurderer som helt sentrale for Tromsjordbrukets framtid og bosettingsmessige betydning:

- Behovet for en mer differensiert / regionalisert landbrukspolitikk
- Rekruttering og kompetanseheving
- Behovet for å utvikle nye inntekter på og utenfor bruket

Vi vil her oppsummere våre anbefalinger i sju hovedpunkt (I – VII).

I. Oppnå aksept for en differensiert landbrukspolitikk

- Arktisk landbruk som politisk strategi
- Begrepet Arktisk landbruk må defineres godt og gis et innhold som kan ha legitimitet internasjonalt og nasjonalt. Geografisk må grensa gå ved Polarsirkelen
- Mer fleksibilitet for ulike regionale behov (se for eksempel Fjellregionsamarbeidet som krever egen fjellbygdpolitikk)
- Implisitt i dette ligger at kanaliseringspolitikken kan stå for fall eller redusere sin betydning. Vi er klar over at dette er dramatisk, fordi melkeproduksjon har vært ryggraden i norsk distriktslandbruk. For å fortsette metaforen så må det vurderes om vi står overfor en skiveutglidning med behov for behandlende og lindrende tiltak eller en større ryggoperasjon.

- Behov for revisjon av soneopplegget
- Buffer i forhold til kriseår – Etablering av *klimafond* som tar høyde for distriktvis utfordringer (for eksempel fraktkostnader)

Dagens landbrukspolitikk og jordbruksavtale er ikke god nok, og det får til dels sterke regionale utslag. I Troms vises dette gjennom lav investeringstakt og lav rekruttering til sektoren. Kriseåret 2010 vil etter all sannsynlighet forsterke denne trenden, og ferske tall fra SSB viser at nedgangen i antall bruk og produksjoner er dramatisk. Troms Fylkeskommune bør i denne sammenheng stå i spissen for et krav om en landbrukspolitikk med større fleksibilitet for regional variasjon. Særegenheter (både ulemper og fortrinn) ved Arktisk landbruk bør benyttes i utformingen av virkemidler i landbrukspolitikken, ved at man stimulerer produksjon av de arter/sorter som har naturgitte fordeler i Troms, og avhjelper produksjon som har naturgitte ulemper i området.

Begrepet Arktisk landbruk må defineres godt og gis et innhold som kan ha legitimitet internasjonalt og nasjonalt. Det er naturlig at sau, geit og rein vektlegges i et arktisk jordbruk, og at det tas en gjennomgang av hvordan og hvor kumelkproduksjonen best bør håndteres, jfr rapporten om situasjonen for melk i Troms (Tine mfl. 2010).

Som politisk begrep og merkevare mener vi Arktisk landbruk er godt. Som merkevare på produkter bør profesjonelle innen markedsføring og merkevareutvikling vurdere om det er for svakt og vagt. I tillegg til en basismerking som arktisk, kan en sterkere geografisk forankring være viktig, slik som for eksempel Lofotlam har greid å etablere seg som en sterk merkevare. Sammenslutningen Lofotlam BA består pr i dag av 90 sauebønder i Lofoten, og de har nå søkt om beskyttelse av produktbetegnelsen Lofotlam som geografisk betegnelse. KSL Matmerk og Mattilsynet behandler søknaden (Matmerk 2011).

Soneinndelingen i dagens jordbruksavtale må revideres for å identifisere og avhjelpe uheldige konsekvenser.

Kriseåret 2010 avdekket noen svakheter ved landbruket i Troms, og erstatningsordningene i jordbruksavtalen kompenserte ikke fullt ut, blant annet grunnet høye transportkostnader. Med pågående klimaendringer er det forventet at været blir både våtere og villere, og man må ta høyde for større produksjonsmessige svingninger. Mens 2010 ble et kriseår for Tromslandbruket, opplever Gudbrandsdalsbønder i 2011 store avlingstap i forbindelse med flom. Det er behov for en gjennomgang av landbrukspolitikk og virkemidler med større fokus på avlingsskader, klima og beredskap. Nettopp fordi vi må forvente større klimatiske variasjoner og hyppigere «uår» i ulike regioner, må beredskap bli en viktigere del av politikk- og virkemiddelutformingen.

Et *klimafond* som kan kompensere for disse økte svingningene med økt usikkerhet bør etableres. Gitt fylkeskommunenes nye oppgaver på landbruks- og miljøfeltet og regional variasjon i de klimamessige utslagene er det ikke urimelig å tillegge de enkelte landsdeler og fylker en viss myndighet til å vurdere kompensasjon gjennom et slikt klimafond.

Troms fylkeskommune bør vurdere å ta initiativ til at sonegrensene i jordbruksavtalen vurderes og evalueres. Årlige justeringer i forhandlingssituasjon og politiserte prosesser for plassering av ulike kommuner og regioner i fordelaktige soner kan over tid gi urimelige konsekvenser. Like produksjoner i områder med like forutsetninger kan ha ulike rammebetingelser. Disse rammebetingelsene bør derfor med jevne mellomrom løftes bort fra forhandlingsbordet, og heller utsettes for faglige vurderinger basert på mest mulig objektive kriterier.

Det er også behov for en tydeliggjøring av hva forsikringsordninger skal dekke og en grenseoppgang mellom privat og offentlig ansvar.

SLF har en ny forskrift med regler for erstatningsberegning og nye nasjonale satser på høring md frist 15. juli 2011. Målet har vært forenkling og tydeliggjøring av hvilke tap som omfattes av ordningen. Endringen vil innebære mer åpenhet og innsyn i forvaltningen. Den største endringen er beregningsmetoden for erstatning ved avlingssvikt (Statens landbruksforvaltning 2011). Troms fylkeskommune har en rolle i å være aktiv i forhold til slike høringer.

Vi mener det er behov for en større gjennomgang der klimafond, mulighetene for å justere støttesatsene uten å ta opp jordbruksforhandlingene igjen og justering av sonegrensene må sees i sammenheng.

II. Kompetanseheving

Å ta ut potensialet i Tromsbonden – heving av kompetanse krever:

- Etter/videreutdanning – agronomi, dyrehelse, økonomi, teknologiutvikling
- Styrke/koordinere/rasjonalisere rådgivningstjenestene

Dette henger nøye sammen med vår anbefaling nr. 3 Rekruttering, men vi velger å holde dem adskilt, fordi det er behov for snarlige tiltak for å møte presserende behov i forbindelse med investeringer og omstilling.

III. Rekruttering

Forutsetning: Mer attraktivt Tromslandbruk og produsentmiljø

Strategi: Heving av Troms som et fyrtårn i utvikling av sorter, arter, produksjonstyper og teknologi som er spesielt tilpasset forutsetningene – og som kan bli «eksportvare»: Satsing i nord har nasjonal/internasjonalt betydning.

- «Arktisk landbruk» som faglig strategi. Det er viktig å få fram forskning om hvorvidt arktiske produkter har fortrinn med hensyn til for eksempel næringsstoffer, vitaminer, antioksidanter osv.
- Utnytte forskningsprogrammer, Barents-samarbeid, EU-programmer
- Teknologiprogram og pilotprosjekt tilpasset nordlig/småskala/brattlendt landbruk
- Utvikling/spissing av attraktiv landbruksrelatert videregående utdanning

- Troms fylkeskommune som nav i nødvendig regionalt partnerskap sammen med fylkesmannen, Innovasjon Norge, FoU, næringa, regionråd, kommuner, skoleverket

Investeringslysten i landbruket, rekrutteringen til sektoren og innovasjonsviljen til aktørene i landbruket i Troms er lav. Det er behov for en statusheving og styrking av kompetanse både hos næringen og virkemiddelapparatet. Her er det et felles ansvar både hos enkeltbonden, i kommuner/regionråd, i virkemiddelapparatet og hos faglag både regionalt og nasjonalt.

Ved å utnytte eksisterende programmer (Barentssamarbeid, nordområdesatsinger, programmer i Norges Forskningsråd, EU-programmer) bør Troms under paraplyen *Arktisk landbruk* kunne utvikle fyrtårn, pilotprosjekt og teknologiprogram der en i jordbruket styrker fylkets fortrinn ved å finne arter/sorter som er spesielt godt egnet for produksjon. Her utvikles tilpassete teknologiske løsninger som fungerer for bruksstrukturen i Troms, en revitaliserer fagmiljøer (FoU og landbruksskoler) som medspillere i utviklingen av landbruket og en utvikler interessert og kompetent ungdom som kan videreutvikle landbruket i Troms.

Det er et nasjonalt ansvar å etablere forskningsprogram knyttet til produksjon, sorter, raser etc tilpasset et arktisk klima i endring. Tilsvarende er det behov for et teknologiprogram for klimatilpasset landbruk og også for småskala og brattlendt drift. Med forventet økning i nedbør i perioder av året forventes mer kjøreskader, større behov for grøfting av dårlig drenert jord, og mindre snø og is seinvinters vil øke risikoen for vinterskader i eng. Hvordan en møter disse problemene har stor relevans nasjonalt og internasjonalt. Det har med andre ord overføringsverdi å satse i nordområdene.

Fortsatt bruksnedleggelse øker risikoen for at aktive produsentmiljø utarmes. Troms fylkeskommune, kommuner, faglag og kompetansemiljøer må samarbeide om å sikre gode arenaer der bonden kan få kjennskap til og opplæring i oppdaterte produksjonsløsninger – tilpasset landbruket i Troms. Det er økte krav om teknologisk innsikt, og bonden har ingen andre alternativer enn å sørge for egen kompetanseheving. Virkemiddelapparatet må settes i stand til å tilby dette og alternative rekrutteringskanaler bør vurderes. Rekrutteringskvoter til nye motiverte bønder kan være et slikt virkemiddel.

Regionale kompetanseprogrammer, kombinert med kompetanseheving hos enkeltbonden, vil gi yrket hevet status og identiteten knyttet til yrket «bonde» vil styrkes. Det gjør det også mer attraktivt å overta/skaffe seg gårdsbruk.

Unge som tar utdanning forventer naturlig nok å få bruke utdannelsen til relevante jobber med tilsvarende god inntekt. En odelsgutt/odelsjente med høy utdanning har gjerne også en partner med høy utdanning og klare ønsker om et utfordrende yrkesliv. Dette fører til at mange aktuelle gårdbrukere sitter avventende utenfor næringa. Små enkeltkommuner kan sjelden tilby bondens partner alle typer jobber, men Troms

fylkeskommune bør i samarbeid med kommuner og regionråd i Troms se på mulighetene i arbeidsformidling og tilrettelegging.

IV. Rovdyrpolitikk

Norge har selvstendig forpliktelse til en bærekraftig naturforvaltning, og kan i prinsippet ikke overlate rovdyra til Sverige, selv om rovviltforliket innebærer forsøk på en avtale med Sverige om ulveforvaltningen. Norges troverdighet på miljøsektoren internasjonalt avhenger også av hvordan nasjonen håndterer rovdyrforvaltningen.

Det er viktig å presisere at flertallet i befolkningen - også folk i distriktene - ønsker å beholde alle de fire store rovdyra. Konfliktene går på forvaltning - uttak - bestandsmål. Det er stor enighet om at rovdyrforliket fra 2004 - levedyktige bestander av rovdyr ut fra visse bestandsmål og næringsdrift basert på beitebruk i utmarksområder med rovvilt - har mislyktes. Vi konstaterer at rovviltsituasjonen er prekær i deler av Troms, med svært store husdyrtap og der Mattilsynet har varslet beitenekt.

Ved avvikling av melkeproduksjon starter en del med eller trapper opp sauehold, og dette er ikke uproblematisk i forhold til rovdyrproblematikken. Det er grunn til å se nærmere på om mer hardføre raser kan benyttes, evt. geit, og om metoder/systemer for overvåking og gjeting kan videreutvikles. Generelt må alternative driftsformer vurderes.

Det er også behov for å se rovdyrtap av sau og tamrein i sammenheng. Om sau fjernes fra utmarksbeite i store områder – hvilke konsekvenser vil det få for reindrifta?

Det er viktig å se an erfaringene med det nye rovdyrforliket av juni 2011. Vi mener likevel at Troms fylkeskommune må jobbe for en bedre nasjonal avklaring av hvilke områder rovdyr skal ha forrang og hvor det skal satses på beitedyr. Det må kreves at spesielt forvaltningen av gaupe og jerv bringes i harmoni med de fastsatte bestandsmålene, der dagens antall dyr/unglinger er langt over de vedtatte bestandsmålene, og med store tap av husdyr. Eventuelt må myndighetene avklare om dette er minimums- eller maksimumsmål. Videre må det arbeides for en justering av bestandsmålene for Troms, spesielt for jerv og gaupe. Dernest må myndighetene følge opp med kompensasjon/investeringsstøtte for nye produksjoner. Rettighetsforhold ved bortfall av beitebruk må også kreves avklart.

V. Økonomi

Den nedadgående trenden for bruk og produksjoner kan bremses om det er politisk vilje til endring i virkemiddelapparatet. Mange bruk står imidlertid ved en korsvei i forhold til framtidvalg for sine bruk, der de pr i dag har nådd et produksjonstak innenfor sine eksisterende rammer og har behov for utvidelser av både bygningsmasse og areal for å opprettholde et rimelig inntektsgrunnlag. Situasjonen for melkeproduksjonen er kritisk. Avgjørende for å videreføre og utvikle landbruket i Troms blir:

- Tilgjengelige investerings- og vedlikeholdsmidler
- Kunnskap om de mulighetene som allerede eksisterer

- Bistand med realistiske finansierings- og driftsplaner (melkerobot ikke alltid eneste mulige alternativ)

Her kan forvaltning og andre regionalt bidra mye. Men helt avgjørende for å opprettholde distriktslandbruket blir:

- Nasjonal vilje til å styrke og forbedre investeringsmulighetene i landbruket.

VI. Moderne mangesysleri/multifunksjonelt landbruk

Hovedtrenden blant bøndene i Troms er en heltidsstrategi, det vil si en høy avhengighet av gårdsbrukets inntekter for drift av husholdningen og for drift og vedlikehold av gårdene

- Heltidsbruket vil for mange ikke lenger være bærekraftig strategi
- Bonden (/familien) må settes i stand til å utvikle nye inntektskilder både på og utenfor bruket for å redusere sårbarheten i landbruket, og styrke husholdsinntekter og bosetting – men arbeid utenfor bruket bør ikke subsidiere et underskuddsforetak. Gårdsarbeidet må gi en forsvarlig timelønn
- Tydeliggjøring av hva som er betaling for mat-/fiberproduksjon og hva som er betaling for skjøtsel av landskap og andre miljøtjenester

Stadig færre bønder nasjonalt greier å leve av å være heltidsbrukere. Utviklingen i landbrukspolitikken og jordbruksavtalen gir ikke tilstrekkelig kompensasjon for å satse på utbyggingsbruk og større investeringer. Konsekvensen blir da at flere trapper ned på bl.a. melkeproduksjonen for lettere å kombinere gårdsdriften med arbeid utenom bruket.

Dette kan gi økning i sauehold i de minst rovdyrbelastede områdene, men fortsatt nedlegging i de mest marginale områdene, og med en viss økning i aktivitet i bygdesamfunn med gårder involvert i grønn omsorg og gårdsturisme. Det er vanlig at små familiebedrifter har en sammenblanding av husholds- og gårdsøkonomi/bedriftsøkonomi (se feks Ljunggren mfl. 2000), og ut fra det som er beskrevet under kapittel 3 kommer en derfor ikke bort fra behovet for å se de totale inntektene i gårdshusholdningen under ett, selv om det er åpenbart at inntektene i forhold til arbeidsinnsatsen i jordbruket i mange tilfeller er svært lav. Å drive landbruk er for mange en livsstil, der fritid og arbeid går om hverandre, og der lav timelønn aksepteres fordi en opplever mange andre fordeler. Likevel er det en smertegrense for hva som er forsvarlig.

Dersom landbruket skal ha betydning for bosetting og sysselsetting i distriktene, må en se på hele husholdet, og også mulighetene for mangesysleri både ut fra bondens og gårdens ressurser. I de tilfeller der det ikke er bærekraftig å videreføre et heltidsbruk, må bonden få hjelp til å identifisere realistiske alternativer til å hente inntekt også utenfor gårdsbruket. Dette vil gi økt robusthet ved at bonden/husholdet får flere bein å stå på, og sårbarheten knyttet til uår i produksjonen på bruket reduseres. Virke-

middelapparatet må her bidra til å identifisere/bidra med starthjelp der bondens erfaring og kompetanse kan gi inntektpotensial utenfor bruket.

Virkemiddelapparatet (bla. Troms fylkeskommune, FMLA, Innovasjon Norge mfl) må bidra til at man i størst mulig grad stimulerer jordbruksbasert aktivitet som produserer de kollektive godene som samfunnet etterspør (matvareberedskap, landskapspleie, bosettingsmål m.m.), men som ikke vil være lønnsom aktivitet for den enkelte bonde i Troms med dagens jordbruksavtale. Verdien av dette må kommuniseres både innad i landbruket og utad til allmennheten.

VII. Troms fylkeskommunes mulighetsrom

- Skape gode samarbeidsarenaer for å fremme Tromslandbruket regionalt – nasjonalt - internasjonalt
- Utvikle strategier for heving av kompetanse og status i næringa

Med det økte ansvaret og myndigheten som Troms Fylkeskommune har fått på landbruksområdet gjennom forvaltningsreformen følger det forventninger om aktive politiske og administrative grep, både internt i fylket, samt overfor nasjonale landbrukspolitiske prosesser. Fylkeskommunen må finne sin rolle i forhold til resten av virkemiddelapparatet i fylket, spesielt på de temaene Troms fylkeskommune har fått nye oppgaver.

Kommunane skal framleis ha ei aktiv rolle i gjennomføringa av landbrukspolitikken og har ei viktig rolle innan forvaltning og samfunns- og næringsutvikling. For å følgje opp regjeringa si satsing på lokal nærings- og samfunnsutvikling har Landbruks- og matdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Fiskeri- og kystdepartementet sett i gong eit arbeid for å gjere kommunane til betre støttespeararar for entreprenørar og lokalt næringsliv. Satsinga legg vekt på auka samordning mellom fylkeskommunen, fylkesmannen og Innovasjon Norge sin innsats i høve til kommunane. (Landbruks- og matdepartementet, Prop 1 2009-2010)

Prioriteringer, saksbehandling og vedtak vil i mange tilfeller berøre ansvarsområder og interessefelt der også andre aktører opererer – eksempelvis fylkesmannsembetet, Innovasjon Norge, KS, regionråd, foredlingsindustrien, næringsliv, reiseliv, faglag, forskningsmiljøer og skoleverk. Her blir det avgjørende at Troms fylkeskommune finner gode grep for konstruktivt samarbeid med relevante medspillere. Vi vil spesielt framheve muligheten for å påvirke utviklingen innen skoleverket, særlig videregående skole og høyskoler for å styrke fokus på landbrukets rolle og betydning for Troms generelt, men også med tanke på kompetanseutvikling i landbrukssektoren. I forhold til nordområdesatsing, Barentssamarbeidet og relevante internasjonale forskningsprogram, inklusive EUs Interreg og Northern Periphery, bør fylkeskommunen bidra til å definere tema, problemstillinger og begreper som kan avhjelpe utfordringene for jordbruket i fylket.

I den nasjonale landbrukspolitiske debatten bør en kunne nyttiggjøre seg allianser med andre fylker (Finnmark/Nordland – eller andre) for å få tilstrekkelig tyngde bak krav om nødvendige justeringer i landbrukspolitikken. I den generelle landbrukspolitiske diskursen ser vi jevnlig eksempler på at ulike sider av landbrukspolitikken i ulik grad «treffer» ulike fylker og regioner, og her bør Troms fylkeskommune aktivt søke etter aktuelle samarbeidspartnere blant landets fylker og regionråd der man ser at man har sammenfallende interesser knyttet til framtidig politikkutvikling på utvalgte områder innen landbrukssektoren. Andre fylker med lignende landbrukspolitiske ambisjoner kan sammen med Troms fylkeskommune gi vektige innspill til årlige jordbruksforhandlinger, samtidig som partikanalen inn mot storting og regjering også bør utnyttes for å få gjennomslag i den mer langsiktige utviklingen av norsk landbrukspolitikk og nord-norske perspektiver i denne.

Som det går fram av denne analysen, vurderer vi i dagens situasjon Scenario 3 «Multi-funksjonelt, moderne mangesysleri» som den mest realistiske strategien som kan sikre flest mulig bruk i Troms som grunnlag for bosetting og næringsutvikling. Imidlertid vil elementer fra alle scenariene kunne slå inn på ulike måter. Vi mener at satsing på et miljøvennlig og bedre klimatilpasset jordbruk med blick for nye organisasjonsformer vil kunne være framtidsrettet. Samtidig er det et åpenbart behov for på nasjonalt nivå å etablere investeringsprogram, teknologiprogram og klimafond, som alle bør ha en viss regional profil, medvirkning og styring.

Vi håper vår analyse av Tromslandbruket og våre anbefalinger kan bli et verktøy i det videre arbeidet for å sikre en økonomisk, sosial og miljømessig bærekraftig utvikling for landbruket i Troms.

Referanser

- Almås, R. 2002. Norges landbrukshistorie. 1920-2000. Frå bondesamfunn til bio-industri. Det norske Samlaget. Oslo
- Almås, R. 2011. Lars Peder Brekks brageløfte. Kronikk/Med andre ord. Klassekampen 08.06.2011
- Almås, R., Bjørkhaug, H., Brobakk, J. og Rønningen, K. 2011. Klima og matvarekrisa endrar landbrukspolitikken. Forskningsprosjekt ved Bygdeforskning. Poster. Konferansen Ny kraft frå bygdene Stjørdal mars 2011
- Andgard, A., H. Eldby, Hillestad M. E. og Klem, L.. 2009. Rekruttering til landbruket. Odelsbarns holdninger til overtakelse av gard. Rapport nr.2 /2009, Oslo: Landbrukets utredningskontor
- Ballari, Ø. 2011. Analyse av fordeler Troms har i landbruksammenheng. Innlegg seminar Tromslandbruket 11.april 2011. Fylkeshuset
- Bjørkhaug, H. og A. Wiborg 2010. Challenges for succession in family farming. NF notat 1007/2010. Bodø: Nordlandsforskning
- Bourdieu, P. 1995. Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften. Oslo: Pax Forlag
- Brandth, B., Haugen, M.S. og Kramvig, B. 2011. Mellom vekst og bærekraft – gardsturisme som balansekunst. I Haugen, M.S. og Stræte, E.P (red.) Rurale brytninger, 287-307. Tapir akademisk forlag
- Brøseth, H., M. Tovmo og Odden, J. 2010a. Minimum antall familiegrupper, bestands-estimat og bestandsutvikling for gaupe i Norge i 2010. NINA-rapport 587. Norsk institutt for naturforskning. Trondheim.
- Brøseth, H., M. Tovmo og Odden, J.. 2010b. Yngleregistreringer av jerv i Norge i 2010. NINA-rapport 614. Norsk institutt for naturforskning. Trondheim.
- Bunger, A. 2010. CAP post 2013. Reform av Den felles landbrukspolitikken i EU. Landbrukets Utredningskontor. Notat 2 2010. Oslo
- Daugstad, K., Rønningen, K. and Skar, B. 2006. Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualisations and value judgements – A Norwegian perspective in international context. Journal of Rural Studies 22, 67-81
- Cochrane, W. 1958. Farm prices, myths and reality. University of Minnesota Press: Minneapolis
- Ellingsen, W., Folkenborg, K. og S.E. Jakobsen 2004. Kompetansekrav i norsk landbruk. Behov, innhold og organisering. Fafo-rapport 463. Oslo. Fafo.
- European Commission 2009. Rural development policy 2007-2013 http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/lfa/index_en.htm
- Europolitics 2011. CAP reform, milk and aid for needy on agenda. Europolitics/Agriculture & Fisheries www.europolitics.info/sectorial.policies/cap
- Evalueringsportalen 2010. <http://evalueringsportalen.no/evaluering/utmaling-av->

- arealtilskudd-rapport-fra-partssammensatt-arbeidsgruppe./Sluttrapport_areal-gruppa_060410.pdf/@@inline
- Fjellregionsamarbeidet 2011. Fjellregionsamarbeidet <http://fjellregionsamarbeidet.no/index.php/fjell/>
- Fjetland, O. 2011. Dyrevelferden er viktigst. Kronikk Nationen 20.3.2011
- Flemsæter, F., Storstad, O. og Kroken, A. 2011: Det handler om følelser. En utredning om ubebodde landbrukseiendommer. Rapport 3/11 Bygdeforskning. Trondheim
- Flø, B.E. og Grimsmo, A.M.H 2011. I opphavet var skogen. Kronikk Nationen 02.03.2011
- Forbord, M., Meistad, T. og Holm, F.E. 2005. Hvordan arbeider kommunene i forhold til landbruk? Noen resultater og inntrykk på bakgrunn av kommunereformen i landbruket; delrapport 1 fra forskningsprosjektet Kommunalisering pluss. R 7/05. Bygdeforskning. Trondheim
- Forbord, M. og Bjørkhaug, H. 2009. Rekruttering til landbruket – hva mener organisasjonene og forvaltningen? Barstad, A. And Skrede, K. (red.) Levekår i landbruket 1995-2004. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Fylkesmannen i Sør-Trøndelag/SLF 2010. Samdrift i landet 1996-2009. <http://www.fylkesmannen.no/Samdrift-landet1996-2009>
- Gjengedal, G. 2011 Økonomi og investeringer i landbruksbygg i Troms. Innlegg seminar Tromslandbruket 11.april 2011. Fylkeshuset
- Hansen, Ø. og O.K. Stornes 2011. Økonomien i jordbruket i Nord-Norge. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning. NILF
- Jones, M. and Rønningen, K. 2008. Jordskifte og kulturlandskap. In Ravna, Ø. (ed.) Areal og eiendomsrett: 371-390. Universitetsforlaget. Oslo
- Jordbruksforhandlingene 2010. Tilleggsprotokoll, datert 3.sept 2010. (http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Jordbruksforhandlingene_tilleggsprotokoll_Troms_skade_2010_030910.pdf)
- Kleiven, A. 2011. Regionale utfordringer innenfor eksisterende virkemiddelapparat. Innlegg seminar Tromslandbruket 11.april 2011. Fylkeshuset
- Krange, O. og K. Skogen (2007). Reflexive tradition. Young working-class hunters between wolves and modernity. Young – Nordic Journal of Youth Research, 15 (3), 215–233.
- Landbruksavisen 2011. Ekstraordinær erstatning for avlingsskade i Troms
- Landbruks- og matdepartementet 2005. Landbruk – mer enn landbruk. Landbruks- og matdepartementets strategi for næringsutvikling. M-0729B. Landbruks- og matdepartementet. Oslo
- Landbruks- og matdepartementet 2009: Prop 1S (2009-2010) Programområde 15 Landbruk og mat
- Linnell, J. og T. Bjerke (red.) 2002. Frykten for ulven. En tverrfaglig utredning. Oppdragsmelding nr. 722. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Liberg, O, H. Sand, H.C. Pedersen og P. Wabakken 2008. Dødlighet og illegal jakt i den skandinaviske vargstammen. En rapport från SKANDULV. Viltskadecenter Rapport nr. 1/2008.
- Ljunggren, E. , Magnussen, T. og Pettersen, L.T. 2000. Etablerere mellom hushold og marked. I Husmo, M og Johnsen, J.P. (red.) Fra kyst og fjord til kafebord. Trondheim, Tapir forlag

- Logstein, B. 2010. Trender i norsk landbruk. Rapport 4/10 Bygdeforskning. Trondheim
- Magnus, T. og Kvam, G.T. 2008. Vekststrategier for lokal mat. Rapport 8/08 Norsk senter for bygdeforskning. Trondheim
- Mangerud, W.L., S. Krokstad, E. Stordal og J. Holmen. 2009. Rovdyr og helse. Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag, HUNT 3. Verdal: NTNU.
- Matmerk 2011. Lofotlam søkes beskyttet http://www.kslmatmerk.no/Lofotlam_soknad
- Norsk institutt for skog og landskap 2011. Skjøtsel av fjellbjørkeskog for husdyrbeite. http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2011/skjotsel_av_fjellbjorkeskog_for_husdyrbeite. Nedlastet 28.06.2011
- Norsk landbruk 2011. Går mot beitenekt i Sør-Troms. Norsk landbruk 01.03.2011
- Norsk Monitor 1999. Norsk Monitor. Synovate Norway. Oslo
- Norsk Monitor 2007. Norsk Monitor. Synovate Norway. Oslo
- Norsk Monitor, 2009. Norsk Monitor. Synovate Norway. Oslo
- Ot.prp. nr 10 2008-2009. Om lov om endringer i forvaltningslovgivningen mv. (gjennomføring av forvaltningsreformen). Kommunal- og regionaldepartementet
- Puschmann, O. (2005). Nasjonalt referansesystem for landskap. Rapport 10/2005. Ås: NIJOS.
- Puschmann, O. og G. Stokstad (2010): Status og utvikling i jordbrukets kulturlandskap i Nordland, Troms og Finnmark. Rapport 6/2010. Ås: Norsk institutt for skog og landskap.
- Roviltnemnda for region 8 2007: Mål og forvaltningsstrategier for rovvilt i Troms og Finnmark vedtatt 21.09.2007
- Roviltportalen 2011. Roviltportalen. Direktoratet for naturforvaltning. www.roviltportalen.no
- Rønning, L. 2006. Gardsbruk i Nordland – utvikling av landbruk og annen næringsvirksomhet i gardshusholdene. Bodø: Nordlandsforskning rapport nr. 13
- Rønningen, K. og Blekesaune, A. 2011. Redd for rovvilt? Jakten på rovviltkonfliktens materielle virkselighet. I Haugen, M.S. og Stræte, E.P (red.) Rurale brytninger. 203-225 Tapir akademisk forlag
- Rønningen, K. 1999. Agricultural policies and countryside management. A comparative European study. Rapport 18/99 Bygdeforskning. Trondheim
- Sjölander-Lindqvist, A. 2008. Local identity, science and politics indivisible: The Swedish wolf controversy deconstructed. *Journal of Environmental Policy and Planning*, 10 (1), 71–94.
- Skogen, K. og Krange, O. 2003. A wolf at the gate: The anti-carnivore alliance and the symbolic construction of community. *Sociologia Ruralis*, 43 (3), 309–325.
- Skogen, K. og Thrane, C. 2008. Wolves in context. Using survey data to situate attitudes within a wider cultural framework. *Society and Natural Resources*, 21 (1), 17–33.
- Soliva, R., Rønningen, K., Bella, I., Bezak, P., Cooper, T., Flø, B.E., Marty, P. and Potter, C. 2008. Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes. *Journal of Rural Studies* 24: 56-71
- SSB 2009. Utviklingen i antall gardsbruk. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/valgaktuelt/art-2009-08-26-01.html>
- SSB 2011. Strukturen i jordbruket. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/10/04/10/stjord/>

- Statens landbruksforvaltning 2006. Forenkling av soneregrensar. https://www.slf.dep.no/no/produksjon-og-marked/kjott-og-egg/tilskudd/_attachment/153?_ts=1282482f5d0&download=true
- SLF (Statens landbruksforvaltning) 2011. Statistikk og utvikling. <https://www.slf.dep.no/no/statistikk>
- SLF (Statens landbruksforvaltning) 2010. Stabil nedgang i antall foretak som søker produksjonstilskudd i jordbruket 15.11.2010 www.slf.dep.no
- St.meld. nr. 39 (2008-2009). Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen. Landbruks- og matdepartementet
- St.meld. nr. 15 (2003-2004) Rovvilt i norsk natur. Miljøverndepartementet
- St.prp. 28S 2010-2011. Om endringer i statsbudsjettet 2010 under Landbruks og matdepartementet. Oslo: LMD (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-28-s-20102011/3.html?id=624881>)
- Stortinget 2011. ("Rovviltforliket"). Representantforslag 163 S (2010–2011) fra stortingsrepresentantene Martin Kolberg, Ketil Solvik-Olsen, Erna Solberg, Dagfinn Høybråten, Trygve Slagsvold Vedum, Bård Vegar Solhjell og Trine Skei Grande. Dokument 8:163 S (2010–2011) <http://www.stortinget.no/Global/pdf/Representantforslag/2010-2011/dok8-201011-163.pdf>
- Tangeland, T. Krange, O og Skogen, K. 2010. Om rovdyr på landet og i byen. Den urban-rurale dimensjonen i de norske roviltkonfliktene. NINA-rapport 650/2010. Norsk institutt for naturforskning, Oslo
- Thomassen, S.O. 2011. Avlingsskader, erstatnings-, frakt- og distriktsordninger. Innlegg seminar Tromslandbruket 11.april 2011. Fylkeshuset
- TINE Nord, Fylkesmannen i Troms og Innovasjon Norge 2011. Rapport «Analyse – Mjølke i Troms.»
- TINE 2011. Fagblad mjølke
- Tine 2010: Faglig rapport ku
- Vik, J. 2010: Trilemma i landbruket. Dagens Næringsliv 23.11.2010
- Wabakken, P. 2010. Ulv i Skandinavia vinteren 2009/2010 – foreløpig statusrapport. Elverum: Høgskolen i Hedmark.
- Ørnebakk, W. 2011. Rovviltforliket og Bakke Jensen. Ytring i Nordlys 24.06.2011
- Aalerud, E.H. 2010: WTO og bruddet i 2008. Hvor står forhandlingene to år etter? Notat Landbrukets utredningskontor. Notat 2 - 2010

Vedlegg

1. Seminarprogram og deltakerliste 11.april 2011
2. Saksprotokoll Fylkestinget

**TROMSLANDBRUKET - REGIONAL ANALYSE: MULIGHETSROM,
UTFORDRINGER, VIRKEMIDLER OG VEIVALG - SEMINAR 11.04.2011**

Sted: Mandag 11.april 2011 Fylkeshuset kl. 10.15 – 15.30, møterom Senja.

Arrangør: Norsk senter for bygdeforskning og Troms fylkeskommune

Seminarret er en viktig del i gjennomføringen av oppdraget Bygdeforskning har fått for å gjøre en "Regional analyse av jordbruksavtalen – fokus på Troms", der bakgrunnen er avlingsskader og kriseforståelse. Samtidig signaliseres det fra myndighetshold at i et klimaperspektiv må norsk landbruksproduksjon styrkes. Hva slags mulighetsrom har Tromslandbruket? Hva slags grep kan tas – bla i forhold til Jordbruksavtalen og landbrukspolitikk og virkemidler for øvrig?

Program

10.00-10.15

Kaffe og frukt

10.15 – 11.40:

- 1) Velkommen. Knut Werner Hansen, Troms fylkeskommune (5 min)
- 2) Kort om opplegget for dagen. Frank Egil Holm, Bygdeforskning (5 min)
- 3) Tromslandbruket i Norge og verden.... – overblikk og noen scenarier.
Katrina Rønningen, Bygdeforskning. (15 min)
- 4) Bruksstrukturen i Troms. Landbruket som befolkningsmessig stabilisator?
Hilde Bjørkhaug, Bygdeforskning (15 min)
- 5) Nye næringer med utgangspunkt i landbruket
Jostein Vik, Bygdeforskning (15 min)
- 6) Regionale utfordringer innenfor eksisterende virkemiddelapparat.
Arve Kleiven, Kst. landbruksdirektør (15 min)
- 7) Avlingsskader, erstatnings-, frakt- og distriktsordninger. Svein Olav Thomassen,
Troms Bondelag (15 min)

11.40-12.00:

Kommentarer og spørsmål til innlederne

12.00-12.30: Lunsj

12.30-13.45:

- 8) Lovverk som angår landbruket: Utfordringer sett fra fylkets side.
Jord/konsesjon/odelslov/ Leiejordsproblematikk og arrondering. Bjørn Einan,
Fylkesmannen i Troms (20 min)
- 9) Økonomi og investeringer i landbruksbygg i Troms,
Geir Gjengedal Innovasjon Norge Troms (10 min)
- 10) Analyse av fordeler Troms har i landbrukssammenheng.
Direktør Øystein Ballari, Bioforsk Holt (20 min)
- 11) Melk i Troms – analyse av situasjonen for melkeproduksjon.
Ingvald Stensen og Viggo Mikalsen, Tine Nord. (30 min)

13.50-14.15: Kommentarer og spørsmål til innledeerne

14.15- 14.30: Kaffe og utfylling av spørreskjema

14.30-15.30: Diskusjon

Deltakerne vil bli bedt om å besvare et kort spørreskjema under seminaret.
Bygdeforskning ønsker å bruke lydopptaker under seminaret. Opptakene vil bli behandlet
etter gjeldende forskningsetiske retningslinjer, og slettes i etterkant.

Deltakere:

Organisasjon	Navn
1 Bioforsk Holt	Øystein Ballari
2 Bygdeforskning	Jostein Vik
3 Bygdeforskning	Katrina Rønningen
4 Bygdeforskning	Frank Egil Holm
5 Bygdeforskning	Hilde Bjørkhaug
6 Fylkesmannens landbruksavdeling	Arve Kleiven
7 Fylkesmannens landbruksavdeling	Bjørn Einan
8 Fylkesmannens landbruksavdeling	Cathrine Amundsen
9 Fylkesmannens landbruksavdeling	Marianne Vileid Uleberg
10 Fylkesmannens landbruksavdeling	Oddny Asbøl
11 Fylkesmannens miljøvernnavdelingen	
12 Innovasjon Norge	Geir Gjengedal
13 KS Troms og Finmark	Steinar Storelv
14 Landbruk Nord	Unni Furumo
15 Nortura	Frode Vik
16 Reindriftsforvaltningen	
17 Senja videregående skole	Magnhild Nymo
18 Tine Nord	Bjarne Leonardsen
19 Tine Nord	Viggo Mikalsen
20 Tine Nord	Ingvald Stensen
21 Troms Bondelag	Svein Olav Thomassen
22 Troms Bondelag	Unni Hellebø Andreassen
23 Troms fylkeskommune	Kari Mette Aaseth
24 Troms fylkeskommune	Kjetil Helstad
25 Troms fylkeskommune	Anne Hjortdahl
26 Troms fylkeskommune	Knut Werner Hansen
27 Troms Sau og Geit	Atle Aronsen
28 Troms Bonde- og Småbrukarlag	Margrethe Wikran
29 Troms Bonde- og Småbrukarlag	Berit Nikolaisen

Fylkestinget i Troms fattet i sak 35/11 følgende vedtak om LANDBRUK I TROMS - STATUS, MULIGHETER, VIRKEMIDLER OG VEIVALG:

1. Fylkestinget er sterkt bekymret over den negative utviklingen i antall bruk og antall dyr i Troms-landbruket som har vært over år. Utviklingen viser at gjenværende bruk ikke øker sin produksjon nok til at dyretallet holdes tilnærmet stabilt for de grovfôr-baserte husdyrproduksjonene.
2. Fylkestinget viser til at Bygdeforskning konstaterer at dagens landbrukspolitikk og jordbruksavtale ikke er god nok, og at det får til dels sterke regionale utslag. I Troms vises dette gjennom lav investeringstakt og lav rekruttering til sektoren. Kriseåret 2010 vil etter all sannsynlighet forsterke denne trenden, og ferske tall fra SSB viser at nedgangen i antall bruk og produksjoner er dramatisk.
3. Bygdeforskning løfter fram fire tema/utfordringer som særlig viktige. Det er rekruttering, kompetanse, rowiltsituasjonen og økonomi/finansieringsordninger. Fylkestinget sier seg enig i det.
4. Fylkestinget mener det vil være avgjørende å oppnå aksept for en regionalisert landbrukspolitikk med større fleksibilitet for regional variasjon, hvor særegenheter ved *Arktisk landbruk* må benyttes i utformingen av virkemidler i landbrukspolitikken. Man må stimulere produksjon av de arter/sorter som har naturgitte fordeler i Troms, og avhjelpe produksjon som har naturgitte ulemper i området. Det er viktig at virkemidlene i norsk landbrukspolitikk legger til rette for at egenskaper og muligheter Arktisk landbruk har, utnyttes. Soneinndelingen i dagens jordbruksavtale må revideres for å identifisere og avhjelpe uheldige konsekvenser. Troms Fylkeskommune bør kunne stå i spissen for slike krav.
5. Pga. klimaendringer forventes det større produksjonsmessige svingninger som skaper økt usikkerhet for drifta. Fylkestinget vil gå inn for at det etableres et *klimafond* som kan kompensere for disse økte svingningene. Gitt fylkeskommunenes nye oppgaver på landbruks- og miljøfeltet og regional variasjon vil det være naturlig å tillegge de enkelte landsdeler og fylker myndighet til å vurdere kompensasjon gjennom et slikt klimafond.
6. Bygdeforskning mener at den nedadgående trenden for bruk og produksjoner trolig kan bremses. Mange bruk står imidlertid ved en korsvei i forhold til framtidvalg. Dette fordi de i dag har nådd et produksjonstak innenfor sine eksisterende rammer og har behov for utvidelser av både bygningsmasse og areal for å opprettholde et rimelig inntektsgrunnlag. Fylkestinget krever at tilskuddsrammene til driftsbygninger økes, og at tilskudd til nydyrking og grøfing innføres slik at kapasitet på gjenværende bruk øker minst tilsvarende den kapasitet som legges ned.

7. Fylkestinget konstaterer at dagens nasjonale landbrukspolitikk ikke balanserer målsetningene om stabil bruksstruktur, teknologisk utvikling og å unngå overproduksjon i forhold til Troms. Resultatet er uheldig befolkningsutvikling, gjengroing og manglende investeringer i fylket vårt.

Bygdeforskning slår fast at rovviltsituasjonen er prekær i deler av Troms. Videre at det må kreves at spesielt forvaltningen av gaupe og jerv bringes i harmoni med de fastsatte bestandsmålene. Eventuelt må myndighetene avklare om dette er minimums - eller maksimumsmål. Dernest må myndighetene følge opp med kompensasjon/investeringssøtte for nye produksjoner. Rettighetsforhold ved bortfall av beitebruk må også avklares. Fylkestinget støtter dette fullt ut.

Fylkestinget konstaterer at en forfeilet rovviltpolitikk i dag truer og fortrenger deler av landbruket. Det er ingen tvil om at Stortingets forutsetninger fra Rowiltmeldinga i 2004 er brutt, noe som fører til økt konfliktnivå. Avtalte bestandsmål må holdes, og det må opprettes stående, lokale jegerkorps for raskt å effektivere ordrer om uttak av skadedyr.

Statens naturoppsyn (SNO) har i dag ikke ressurser til å gjøre den jobben det er forutsatt at de skal gjøre og som er en forutsetning for en funksjonell forvaltning. Fylkestinget krever at SNO tilføres tilstrekkelige ressurser.

8. Fylkestinget slutter seg til Bygdeforsknings konklusjon om at det er behov for en statusheving og styrking av kompetansen både i næringen og virkemiddelapparatet. Dette kan f. eks skje ved å utnytte eksisterende programmer for å utvikle fyrtårn, pilotprosjekt og teknologiprogram i jordbruket, der man styrker fylkets fortrinn. Gjennom dette kan det utvikles tilpassete teknologiske løsninger som fungerer for bruksstrukturen i Troms. Man vil revitalisere fagmiljøer som medspillere i utviklingen av landbruket og man vil utvikle interessert og kompetent ungdom som kan videreutvikle landbruket i Troms.
9. Fylkestinget vil slå fast at det må være et nasjonalt ansvar å etablere forskningsprogram knyttet til produksjon, raser etc., tilpasset et arktisk klima i endring. Tilsvarende er det behov for et teknologiprogram for klimatilpasset /småskala/ brattlendt landbruk. Begge deler kan ha stor overføringsverdi nasjonalt og internasjonalt. Det må være av nasjonal betydning å satse i nordområdene også innafor landbruk.
10. Fylkestinget konstaterer at Bygdeforskning mener at mange aktuelle gårdbrukere sitter avventende utenfor næringa og at det kan være ulike årsaker til det. Små enkeltkommuner kan f. eks sjelden tilby bondens partner alle typer jobber, men det må kunne ses på mulighetene i arbeidsformidling. Potensialet i Troms - bonden må og kunne realiseres gjennom å styrke utdanningsinstitusjonene og kompetanseprogram.

11. Bygdeforskning mener det er allment akseptert at få kan leve av jordbruket alene - slik også i Troms. Videre at utviklingen i landbrukspolitikken og jordbruksavtalen ikke gir tilstrekkelig kompensasjon for å satse på utbyggingsbruk og større investeringer. Bygdeforskning mener og at dersom landbruket skal ha en viktig bosettings- og total sysselsettingsbetydning i distriktene, må en se på hele husholdet. Også på mulighetene for mangesysleri både ut fra bondens og gårdens ressurser.

Bygdeforsknings vurdering er at i de tilfeller der det ikke er bærekraftig å videreføre et heltidsbruk må bonden få hjelp til å identifisere realistiske alternativer til å hente inntekt også utenfor gårdsbruket. De mener at dette vil gi økt robusthet ved at bonden/husholdet får flere bein å stå på, og at sårbarheten knyttet til uår i produksjonen på bruket reduseres. Videre at virkemiddelapparatet her må bidra til identifisering og med starthjelp, der bondens erfaring og kompetanse kan gi inntektspotensiale utenfor bruket.

Fylkestinget er ikke uenig i dette, men krever at norsk landbrukspolitikk utformes slik at kjennetegnet med Tromslandbruket med høy andel av heltidsbønder i forhold til resten av landet kan videreføres. Tilleggsnæringer og arbeid utenfor bruket må ses på som et tillegg, og ikke som en nødvendig del av driftsgrunnlaget for et gårdsbruk i Troms.

12. Fylkestinget legger til grunn at fylkesrådet aktivt bidrar til satsing på Arktisk landbruk, gjennom arbeid opp mot Stortingets behandling av ny Landbruksmelding, Jordbruksavtalen og i forhold til Regjeringens Nordområdestrategi.

Bygdeforskning

Norsk senter for
bygdeforskning
Universitetsenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim
Tlf: 73 59 17 29
Fax: 73 59 12 75
post@bygdeforskning.no
www.bygdeforskning.no

Formål

Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) skal gjennom samfunnsvitenskapleg forskning gje fakta, analysar, idear og ny kunnskap som kan bidra til å løyse problem og skape ei sosial, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i Bygde-Norge. Bygdeforskning skal vera eit nasjonalt senter for å utvikle og ta vare på ein teoretisk og metodisk grunnleggjande forskingskompetanse i fleir-faglege bygdestudier og fungere som eit godt synleg knutepunkt for internasjonal ruralsosiologi.